

XVI. YÜZYILDAN XIX. YÜZYILA SIRAVOLOS KAZASININ NÜFUS VE İSKANI

Murat ALANDAĞLI

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
malandagli@agri.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5136-4910>

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi: 07/08/2023

Accepted / Kabul Tarihi: 05/10/2023

<https://doi.org/10.26791/sarkiat.1338762>

XVI. Yüzyıldan XIX. Yüzyıla Siravolos Kazasının Nüfus ve İskanı

Öz

Siravolos, Bodrum ve çevresinin Osmanlı dönemindeki adıdır. Bu bölge, Toroslar ile Akdeniz kıyı şeridi arasında yerleşime oldukça müsait bir sahada yer alır ve günümüzde ülkemizin en önemli turizm merkezlerinden biridir. Osmanlı idaresine geçişiyle birlikte Menteşe livasına bağlı bir kaza statüsünü kazanmıştır. Literatürde XVI. ve XIX. yüzyılları hakkında azımsanmayacak kadar çalışma bulunan kazanın, bu iki dönem arası tarihi adeta karanlıktır. Çalışmanın öncül maksatlarından biri bölgenin bu karanlık dönemine dair bir perde aralamaktır. İkincisi ise XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla seyreden zaman sürecinde Siravolos kazasındaki iskân kararlılığı ve demografik değişimi mümkün olduğunda ortaya koyabilmektedir. Bunun yanı sıra bölgenin Osmanlı İmparatorluğu'nun XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla giden süreçte yaşamış olduğu Celâli İsyânları, kuraklık, iklim değişikliği, uzun sefer, savaş ekonomisi, iskân faaliyetleri ve ticaret politikaları vb. olaylardan etkilenip etkilenmediği sorusunun da cevabı aranmıştır. Bu nedenle çalışma ne salt bir tahrir, avarız ne de nüfus ve temettuat kayıtlarına dayanmaktadır. Daha ziyade bu kaynak türlerinin tetkiki ile Siravolos kazasının iskân birimleri, oluşum ve değişimleri ile nüfus yapılarına dair elde edilen bulgulara bağlı uzun erimli, dönemli bir çalışma özelliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siravolos, Bodrum, Tahrir, Avarız kayıtları, Nüfus ve Temettuat defterleri

Population and Settlement of Siravolos District From XVIth Century to XIXth Century

Abstract

Siravolos was the Ottoman name for Bodrum and its surroundings. This region is located between the Taurus Mountains and the Mediterranean coastline and is one of the most important tourism centers of our country today. With its transition to Ottoman rule, it gained the status of an accident under the Menteşe liva. While there is a considerable amount of literature on the sixteenth and nineteenth centuries, the world of the kaza between these two periods is almost dark. One of the primary aims of this study is to open a curtain on this dark period of the region. The second is to reveal, to the extent possible, the settlement stability and demographic change in the kaza of Siravolos during the period from the 16th to the 19th century. In addition, the study also seeks to answer the question of whether the region was affected by the events such as the Celâli Rebellions, drought, climate change, long campaigns, war economy, settlement activities and trade policies of the Ottoman Empire from the 16th to the 19th century. For this reason, the study is not based solely on tahrir, avarız, population and dividend records. Rather, it is a long-term, periodic study based on the findings on the settlement units, their formation and changes, and the population structure of Siravolos kaza through the analysis of these sources.

Keywords: Siravolos, Bodrum, Cadastral record books, Avarız records, Registers of Households and population, Income and property registers.

Giriş

Bodrum ve Muğla çevresi, Antik Çağ'da Karia adıyla bilinen bir bölgeydi. Burada Misler, Lelegler ve Karlar gibi farklı kavimler yaşadı. Lelegler, Herodot'un övdüğü savaşçı ve mimarî maharetlerini ön plana çıkardığı bir halktı. Leleglerin Batı Anadolu'daki önemli savaşlardan biri olan Troya Savaşı'ndan sonra MÖ. 1100'lerde Edremit Körfezi dolaylarından Bodrum'a yerleşmiş oldukları düşünülmektedir.¹ Myndos, Syngela, Termera, Side, Madnasa, Pedasa, Uranium ve Telmissos isimli kentler kurmuşlardır.² Lelegler, genellikle gezici, yüksek, sarp bölgelerde inşa ettikleri taş duvarlı yapıları ve savaşçı özellikleriyle dikkati çekmektedirler. Bugün hala ayakta olan sur duvarları Bodrum'daki yerleşik tarihi MÖ. II. Binyıla kadar geriye gittiğinin işaretidir. Sualtı Arkeoloji Müzesi'nde yer alan envanter Borum'un tarihsel derinlik ve zenginliğini ortaya koyan oldukça açık ipuçlarından biridir. Öyle ki burada Roma, Bizans, Yunan, Miken uygarlıklarına ait eserler yer almaktadır.³

Ege Adalarının fethine dönük uğraşı ile bilinen Çaka Bey'in Malazgirt Savaşı'ndan (1071) hemen sonra Bodrum havalisini de kapsayan bölgede etkin olduğu bilinmektedir. Onun bölgenin fethine yönelik akınları XIII. yüzyıldaki Moğol İstilasası sonrası Batı'ya yönelen Türkmenlerin adeta önünü açmıştır. Bölge Menteşe Beyliği idaresinde iken 1424 yılında II. Murad (1421-44, 1446-51) döneminde Osmanlı idaresine geçmiştir.⁴ İdarî olarak Menteşe livası dahilinde bir kaza hüviyetini kazanmıştır. XIX. yüzyıla ise yer yer Aydın livası sancakları arasında yer almıştır.

Bodrum, 1990-2023 yılları arasında 211 yüksek lisans ve doktora tezine konu olmuştur. Ulusal Tez Merkezi ve rilerine göre, bu tezlerin büyük bir kısmı turizm üzerine odaklanmıştır. Diğer tezler ise Bodrum'un iklim ve beşerî özellikleri, arazi yapısı, sosyal, siyasî, kültürel ve tarihî yönleri gibi farklı kategorilerde incelenmiştir. Ancak Bodrum'un tarihine dair yapılan çalışmaların sayısı oldukça azdır. Bu çalışmaların çoğu da Antik Çağ'da veya düzenli kaynakların bol olduğu XIX. yüzyıla yönelmiştir⁵.

Bodrum ile ilgili akademik araştırmaların başlangıcı ise XIX. yüzyılın başlarına dayanmaktadır. Bu araştırmaların birçoğu seyyahların yazdıkları eserlerdir. Bu eserlerde bahsedilen bazı yerler ve yapılar günümüzde Bodrum'da bulunmamaktadır. Bodrum tarihi hakkında derli toplu ilk bilgileri Niğde Milletvekili Avram Galanti Bodrumlu'nun çalışması sunmaktadır. Bu çalışmada Bodrum'un idarî birimleri, idarecileri, sosyo-ekonomik hayatı ve önemli olay ve kişileri anlatılmaktadır⁶.

Bodrum havalisinin tarihî coğrafyası konusunda ise Erdoğan-Özgiray'ın ortak çalışması dikkat çekicidir. Bu çalışmada bölgeye ait ilk tahrir kaydının 1517 yılında yapıldığı belirtilmiş ve bu kayıtlar büyük bir titizlikle analiz edilmiştir. Ayrıca geniş bir literatür ve kaynak taraması da yapılmıştır. Eser 166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu defterinin (H.937/1530) Sıravolos Kazasını kapsayan bölümlerinin transkript edilmiş eklerinden oluşmaktadır.⁷

Bodrum Belediyesi arşiv/kütüphanesi, bölgeye ait önemli bir literatürün bulunduğu merkez konumundadır. Yöre-ye ait 40'ı aşan çalışmanın yer aldığı bu arşiv, Bodrum'un Antik Çağ'dan günümüze uzanan tarihi, siyasî, kültürel ve beşerî yapısına dair kaleme alınmış çokça eserden oluşmaktadır. Arşivde Gümüşlük (Karakaya)⁸ örneğinde olduğu gibi sadece belirli bir bölgeye odaklanan çalışmalar olduğu gibi yöreye ait bütüncül bir bakışa vesile olan büyük bir külliyatı havi Borum temalı sempozyum bildirimleri de bulunmaktadır.⁹ Aynı şekilde Osmanlı denizciliğinin önemli simalarından olan Turgut Reis'e atfen düzenlenmiş iki sempozyum sayesinde yörenin tarihi¹⁰ başta olmak üzere farklı

1 *Pedasa Antik Kenti*, (2017). Bodrum: Bodrum Belediyesi Yayınları, 7.

2 https://www.academia.edu/14771229/Lelegler_Lülahi_İnsanları_ve_Luviler_Leleges_Lülahi_People_and_Luwians, (Erişim Tarihi: 02.10.2023)

3 Şahin, M. (2006). "Myndos 2004 Yılı Yüzey Araştırması", 23. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, I, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 177,178.

4 Baykara, T. (1992). "Bodrum", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 6, 248; Turan, O. (2004) *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 53-60; İlgürel, M. (1993). "Çaka Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 8, 186-188; Merçil, E. (2004). "Menteşeoğulları" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 29, 152-153; Emecen, F. (1996). "Beylikten Sancağa: Batı Anadolu'da İlk Osmanlı Sancaklarının Kuruluşuna Dair Bazı Mülâhazalar", *Belleten*, 217, Ankara: TTK, 91.

5 <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>, 22.07.2023

6 Bodrumlu, A. G. (2022). *Bodrum Tarihi*, Sad. A. Rasim Özgürel, Bodrum: Bodrum Belediyesi Yayınları.

7 Erdoğan, M. A. - Özgiray A. (2017). *Bodrum Yarımadasının Tarihi Coğrafyası*, Bodrum: Bodrum Belediyesi Yayınları, 11.

8 Ülküm, M. (2022). *Gümüşlük (Karakaya) 1950-1960*, Bodrum: Bodrum Belediyesi Yayınları.

9 "XVI. yüzyılda Sıravolos kazası, Sicil-i Ahvâl Defterlerindeki Bodrumlu memurlar, Temettuat kayıtlarında Bodrum'un iktisadi hayatı, Cumhuriyet, Milli Mücadele, Atatürk ve II. Dünya Savaşı Döneminde Bodrum, Seyahatnameler, Sinema ve Anılarda Bodrum, Hapishane ve Kalesi ile Türküleri, Yapı özellikleri, Bacaları ve Mimari yapısı vb.", *1522-2007 Osmanlılardan Günümüze Her Yönüyle Bodrum Sempozyumu (24-26 Ekim 2007) Bildirimleri, I-II*, (2008). Haz. Özgiray, A- Erdoğan M. A, Bodrum: Bodrum Belediyesi Yayınları, https://bodrum.bel.tr/basili_kaynaklar, 22.07.2023.

10 Yiğit, A. (2013). "16. Yüzyılda Turgut Reis'in Memleketi İsravalos veya Eserulus'ta Sosyal-Ekonomik Hayat", *I. Turgut Reis Türk Denizcilik Tarihi Sempozyumu 27-28 Mayıs 2011, Bildirimleri*, Ankara: Turgutreis Belediyesi Yayınları, Ankara, 198-223.

özelliklerine ışık tutulmuştur.¹¹ Bunlar dışında XIX. yüzyılda Bodrum’da kullanılan lakaplar ve hane sahipleri¹² yapı mimarisi ve avlular¹³, kıyı şeridindeki Akdeniz foku¹⁴, asayiş durumu¹⁵ ve arazi ile kayaç türlerine¹⁶ dair yapılmış çalışmalar da bulunmaktadır.

Buraya kadar kabaca ifade etmeye çalıştığımız Bodrum havalisine ait bu akademik zenginlik XVI. yüzyıl sonrası için maalesef adeta kesintiye uğramışa benzemektedir. Oysa bu dönemde Celâlî İsyanları¹⁷ ve iklim değişikliği¹⁸ gibi Osmanlı imparatorluğunu idarî, malî ve askerî anlamda çok büyük bir çıkmaza sürükleyen kimi olaylar cereyan etmiştir. Bu olayların Anadolu kırsalı ile kimi önemli ve işlek liman kentlerinde yaratmış olduğu yıkım yer yer çalşılmıştır.¹⁹ Ancak belirtilen olayların Sıravolos gibi kendine has özellikleri olan bir Ege kazasına etkilerinin olup olmadığı meselesi aydınlatılmış değildir.

Çalışma, arşivde tesadüf edilen bir mufassal avarız defteri sayesinde bu soruların cevabını bulmaya dönüktür. Celâlî İsyanları sonrası dönemde Bodrum yarımadasındaki iskân birimleri ve bunları XVI. yüzyıla ait tahrirler ile sonrasındaki nüfus ve temettuat kayıtlarında yer alan iskân birimleriyle kıyaslanması vesilesiyle uzun erimli, dönemli bir çalışma örneği sergilenenektir. Bu çerçevede çalışma esasında üç resmi barındırmaktadır. Bu resimlerden ilki XVI. yüzyıl tahrir defterlerinden hareketle oluşturulmuştur. İkincisi ise çalışmanın esasını oluşturan XVII. yüzyıl avâriz hâne defter(ler)inden elde edilmiştir. Nihayet üçüncüsü de XIX. yüzyıl nüfus ve temettuat kayıtları vesilesiyle elde edilmiştir. Ezcümle çalışmanın elde edilen resimlerin genellikle iskân birimleri ve nüfus bakımından yer yer kıyaslanması yoluyla Bodrum kazasının özellikle XVI. yüzyıl sonrası dünyasına ışık tutmak ve XVI-XIX. yüzyıllar arasındaki durumuna bütüncül bir bakışı sağlayabilmek gibi halisane bir amacı bulunmaktadır.

1. Tahrir Çağında Sıravolos Kazası (1517-1583)

Tahrir kayıtlarında Sıravolos²⁰ kazası olarak geçen bölge günümüzdeki Borum yarımadasının Osmanlı idarî ve coğrafi taksimatındaki karşılığıdır. Bölge Güllük ile Gökova körfezleri arasında doğuya doğru yükselen hafif engebeli bir yapıya sahiptir. Volkanik ve kalkerli arazi yapısı koy, burun, yarımada ve körfezlerin sıkça görülmesine neden olmuştur.²¹ Bu arazi yapısı bölgenin iskânını da ciddi derecede etkilemiştir. Nitekim bu saha Ege ile Akdeniz’in en girintili ve çıkıntılı alanını oluşturmaktadır. Bu nedenle bölgedeki ilk iskân merkezlerinin akın ve taarruzların çok daha kolay olabileceği deniz kenarları yerine, dışsal saldırıların tespit edilerek gerekli önlemlerin alınabileceği, hâkim yükseklikteki sahalarda belirdiği anlaşılmaktadır. Ormanlık saha ve dağlık alanlar bir bölgedeki iskân şekillendiren en önemli etkenlerdendir. Dağlar bir bakıma tabii savunma kaleleridir. Kıyıya yakın iskân mahalleri ise inşa edilmiş bir kale vesilesiyle oluşturulmuştur.²² Bodrum yarımadasının geniş düzlüklere sahip bölgesi Karaova’dır. Burasını

11 “Turgut Reis’in kimliği, kişiliği, fetihleri, kuşatmaları, mücadeleleri ve ailesi ile Akdeniz liman kentleri, korsanlar, Garp Ocakları, sefer yolları ve işe temini, vb”. *I. Turgut Reis Türk Denizcilik Tarihi Sempozyumu 27-28 Mayıs 2011, Bildirileri*, Ankara: Turgutreis Belediyesi Yayınları; *2. Turgut Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Uluslararası Sempozyumu, 1-4 Kasım 2013, Bildiriler, I-II-III*, Bodrum: Bodrum Belediyesi Yayınları.

12 Menekşe M. (2017). “XIX. Yüzyıl Ortalarında Bodrum Kasabasında Kullanılan Lakaplar (Hane Sahipleri Listesi ile Birlikte)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, X, (54), 307-329.

13 Aysel, N. R. (2003). “Bodrum-Ortakent (Müsgebi)’de Geleneksel Ev Tipleri Üzerine Bir İnceleme”, *Tasarım Kuram*, 13, 16-26.

14 [https://bolge4.tarimorman.gov.tr/Documents/Muğla%20Muğla%20İli%20Milas%20-%20Bodrum%20İlçeleri%20Kıyı%20Şeridi%20Dahilinde%20Akdeniz%20Foku%20\(Monachus%20monachus\)%20Tür%20Koruma%20Eylem%20Planı.pdf](https://bolge4.tarimorman.gov.tr/Documents/Muğla%20Muğla%20İli%20Milas%20-%20Bodrum%20İlçeleri%20Kıyı%20Şeridi%20Dahilinde%20Akdeniz%20Foku%20(Monachus%20monachus)%20Tür%20Koruma%20Eylem%20Planı.pdf), Erişim Tarihi 22.07.2023.

15 Gülmez, N. (2018). “Bodrum, Muğla ve Çevresinde Asayiş Durumu (1918-1920)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVIII, 341-373.

16 Ercan, Tuncay, Günay, Erdoğan, Türkecan, Ahmet, “Bodrum Yarımadasının Jeolojisi”, https://dergi.mta.gov.tr/dosyalar/images/mtadergi/makaleler/tr/20150724102125_534_2275ffe9.pdf, 22.07.2023.

17 Akdağ, M. (1964). “Celâlî İsyanlarından Büyük Kaçgunluk, 1603-1606”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 1-49; Faroqhi, S. (1976). “Anadolu İskânı ve Terkedilmiş Köyler Sorunu”, *Türkiye’de Toplumsal Bilim Araştırmalarında Yaklaşımlar ve Yöntemler Semineri*, Ankara, 289-302; White, S. (2013). *Osmanlı’da İsyân İklimi: Erken Modern Dönemde Celâlî İsyanları*, İstanbul: Alfa Yayınları.

18 Griswold, W.J. (1993). “Climatic Change: A Possible Factor in the Social Unrest of Seventeenth Century Anatolia”, *Humanist and Scholar, Essays in Honor of Andreas Tietze*, İstanbul, 37-57; Orban, Kahyan. (2007). “Osmanlı Topraklarında Küçük Buzul Çağının Etkileri Hakkında Bazı Notlar”, *Kebikeç*, 23, 85-93.

19 Uluçay, M. Ç. (1955). *XVII. Yüzyılda Saruhan’da Eşkiyalar ve Halk Hareketleri*, İstanbul: Berksoy Basımevi; Selen, H.S. (1948). “16. ve 17. Yüzyıllarda Anadolu’nun Köy ve Küçük Şehir Hayatı”, *III. Türk Tarih Kongresi, 15-20 Kasım 1943, Bildirileri*, Ankara: TTK; Özel, O. (2016). *The Collapse of Rural Order in Ottoman Anatolia, Amasya, 1576-1643*, Leiden, Boston: Brill.

20 Kelimenin farklı okunma olasılıkları ve etimolojik tahlili için Gökçe, T. (2008). “Müstakil Bir İdari Birim Olarak Bodrum İlçesinin Öncüsü: XVI. Yüzyılda Sıravolos Kazâsı”, *1522-2007 Osmanlılardan Günümüze Her Yönüyle Bodrum Uluslararası Sempozyum 24-26 Ekim 2007, Bildirileri*, Haz. Özgür A. – Erdoğan, M.A., Bodrum: Bodrum Belediyesi Yayınları, 240-146.

21 Darkot, B. – Tuncel, Metin. (1978). *Ege Bölgesi Coğrafyası*, İstanbul, 121-124.

22 Mete, Z. (2002). *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Muğla ve Yöresi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 9, 12-14, 23,27.

sırasıyla Bitez ve Akçaalan ovaları izlemektedir. Gökçe'nin resmettiği XVI. yüzyıl Sıravolos kazası haritasına göre Karaova, Etrim, Belen, Dedeler, Büskebi, Beksimed, Yahşi ve Rumevleri isimli iskân birimleri diğerlerine nispetle kıydan hayli uzak yerleşimlerdir. Diğer taraftan Kuyucak, Türkmeneniği, Varilya, Sandıma, Akçaalan, Karabağ, Akyaka köyleri ile Kargı ve Bağla mezarları ise kıyı şeridinde konumlandırılmışlardır.²³

Sıravolos kazasının XVI. yüzyıl dünyası büyük ölçüde yapılan çalışmalar sayesinde aydınlatılmış durumdadır. Erdoğan-Özgiray²⁴, Gökçe²⁵, Çakmak²⁶ ve Yiğit²⁷ çalışmalarında XVI. yüzyıla ait tahrir defterlerini tetkik ederek bölgenin iskânı, nüfus ve demografisi ile iktisadî hayatına dair teferruatlı bilgiler ortaya koymuşlardır. Var olan çalışmalar sayesinde XVI. yüzyılda Sıravolos kazasındaki iskân mahalleri ve bunlardaki değişim takip edilebilmektedir. Tablo I'de de görüldüğü üzere 1517, 1530 ve 1563 yılı tahrirlerinde kazanın iskân mahalli sayısı 14'tür. 1583 yılına gelindiğinde ise iskân mahalli sayısında ciddi bir artış olmuş ve 24'e yükselmiştir.

Tablo I: Sıravolos Kazasının XVI. Yüzyıldaki İskân Mahalleri

Köy Adı	Tahrir Yılları			
	1517	1530	1563	1583
Beksimed	+	+	+	+
Büskebi	+	+	+	+
Büskebi-i diğer	+	+	+	+
Karabağ	+	+	+	+
Karabağ-1 diğer	+	+	+	+
Karabağ nam-ı diğer Yumruburun	+	+	+	+
Karaova	+	+	+	+
Burun	+	+	+	+
Erimiye	+	+	+	+
Etim	+	+	+	+
Sandıma	+	+	+	
Sandıma nam-ı diğer Varilya	+	+	+	+
Maymuncuk	+	+	+	+
Sıravolos	+	+		
Akyaka			+	+
Dedeler				+
Belen				+
Dem/Hürrem				+
Kuyucak				+
Rumevleri				+
Akçaalan				+
Kafircik				+
Yahşi				+
Göçer				+
Türkmeneniği				+
Kızılcakuyu				+
Toplam	14	14	14	24

23 Gökçe, a.g.m., 276.

24 Erdoğan, M. A. - Özgiray A. (2017). *Bodrum Yarımadasının Tarihi Coğrafyası*, Bodrum: Bodrum Belediyesi Yayınları.

25 Gökçe, a.g.m., 239-276.

26 Çakmak, Ş. "Strobilos'tan Sıravolos'a: Menteşe Beyliği ve Osmanlı Döneminde Stronilos", 2. *Uluslararası Bodrum Sempozyumu*, 9-12 Mayıs 2011, *Bildirileri*, Haz. Özgiray, A. - Erdoğan, M.A., Bodrum: Bodrum Belediyesi Yayınları, 153-156.

27 Yiğit, a.g.m., 198-223.

1517 yılı timar kayıtlarına göre Sıravolos kazasının Büskebi, Diğer Büskebi, Karabağ (Yumruburun), Karaova, Burun, Erimiye, Etrim, Karabağ, Sandıma (Varilya), Karabağ, Sandıma ve Maymuncuk köyleri bulunmaktadır.²⁸ Bunlara ek olarak Kanunî dönemine ait defterde ise Bağla ve Kargu isimli iki mezraa ortaya çıkmıştır.²⁹ Bu mezraalar, 1563 yılı tahririnde yer almamaktadır. Dolayısıyla tahrir öncesinde kimi istila ve taarruza maruz kaldıkları ve bundan dolayı reayasının perâkende olduğu düşünülebilir.³⁰ Nihayet kazanın Beksimed, Büskebi, Büskebi-i diğer, Karabağ, Karabağ-ı diğer, Karabağ nam-ı diğer Yumruburun, Karaova, Burun, Erimiye, Etrim, Sandıma, Sandıma nam-ı diğer Varilya ve Maymuncuk köylerinin 1517 yılından 1583 yılına kadar devam eden ve yaklaşık yetmiş yıllık zaman sürecinde iskân kararlılığı göstermişlerdir. Bu durumdan sadece 1583 yılı tahririnde yer almayan Sandıma köyü istisna tutulabilir. XVI. yüzyılın en kalabalık, nefer sayısı bakımından en büyük köylerden olan Beksimed köyünde Kanunî'nin has gelirleri içerisinde yer alan bir maden ocağı bulunmaktadır.³¹ Aynı şekilde Büskebi, Büskebi-i diğer ve Karaova köyleri de kazanın nefer sayısı oldukça yüksek köyleri arasındadır. Şüphesiz bu durumun bazı nedenleri vardı. Örneğin Karaova, hem arazi yapısı hem de Bodrum-Milas ulaşım yolu üzerinde yer almaktaydı. Karaova'da XVI. yüzyılın ilk yarısında var olan gayrimüslim reayanın yüzyılın sonlarına doğru izlerine rastlanılmamaktadır.³² Diğer taraftan Karabağ nam-ı diğer Yumruburun ise kazanın diğer köylerine göre reaya sayısı hayli az olan köydür. Bazı köylere ait bu kısa açıklamadan sonra Sıravolos kazası köylerinin iskân kararlılıklarına bakıldığında Beksimed, Büskebi, Karabağ, Karaova, Maymuncuk, Erimiye, Sandıma, Sandıma nam-ı diğer Varilya, Kargı ve Etrim (Çınar Belen) köyleri 1517, 1530, 1563 ve 1583 yılı tahrirlerinde isimlerine rastlanılmamıştır. Sıravolos köyü ise 1530 tahririnden sonra görülmemektedir. Belen köyünün ilk olarak 1583 yılı tahririnde yer aldığı görülmektedir. Dağlık, sarp, tepe ve dağ beli anlamlarına gelen Belen sonraları Girilbelen ve Dağbelen şeklinde isimlendirilmiştir. Aynı şekilde Kuyucak, Dem/Hürrem, Kafircik³³, Akyaka/Akkaya³⁴, Yahşi³⁵, Göçer, Mülk³⁶, Türkmeneniği/Türkmenönü, Kızılca ve Rumerleri köyleri de ilk olarak 1583 yılı tahririnde geçmektedir. Bunlardan Rumerleri köyünün ismi daha sonraları Rumevleri ve Rumhaneleri şeklinde değişmiştir. Erdoğan bu köyün Menteşe ve Aydınoğulları döneminde donanmada istihdam edilmek üzere bölgeye getirilmiş Rum Gençleri (Azep) tarafından kurulmuş olabileceğini belirtmektedir.³⁷

Tablo II, Sıravolos kazanın XVI. yüzyıl demografisini ortaya koymaktadır. Buna göre 1517 ve 1530 yılları tahrirlerinde kazanın iskân mahallerinin sayısının değişmediği (14), nefer sayısında ise çok az bir farklılığın olduğu anlaşılmaktadır. Devamındaki 1563 yılı tahririnde de köy sayısı değişmemiş (14) ancak nefer sayısında ciddi bir artış yaşanmıştır. Nefer sayısındaki bu artışın Braudel³⁸, Barkan³⁹ ve Cook'un⁴⁰ işaret ettikleri XVI. yüzyılda Anadolu ve Akdeniz havzasında gözle görülür nüfus artışının Sıravolos kazasına yansımalarının bir sonucu olduğu düşünülebilir. Nitekim yaz ve kış aylarında Güney ve Batı Anadolu'da vadilerini mesken tutmuş 80.000 Türkmen hanesinin olduğu bilinmektedir.⁴¹ Haliyle imparatorluğun bu hareketli nüfusu yerleşik kıllma politikası dahilinde Sıravolos ve havalisinde bazı grupların iskan edildiği ve bu durumun da nüfus artışına yol açtığı düşünülebilir.

Tablo II: Sıravolos Kazasının Demografisi (1517-1583)

Tahrir Yılları	Nefer	Hane	Çift	Nim	Bennak	Kara	Mücerred	Muaf	Tahmini Nüfus
1517	1101		26	242	312	317	87	30	3.797
1530	1110	659				346	89	16	3.810

28 TTD.61, H.923, 220-232; Erdoğan-Özgiray A. *Bodrum Yarımadasının Tarihi Coğrafyası*, 16.

29 TTD.337, 268/a; Erdoğan-Özgiray A. *Bodrum Yarımadasının Tarihi Coğrafyası*, 16-18.

30 "sâbıkâ kâfir vehminden ekilmez imiş şimdi ekilür olmuş", TTD.337, vr.275/b., Gökçe, *a.g.m.*, 254.

31 Erdoğan-Özgiray A. *Bodrum Yarımadasının Tarihi Coğrafyası*, 18.

32 Gökçe, *a.g.m.*, 250.

33 Günümüzde Göktürkbükü.

34 Günümüzde Yakaköy.

35 Günümüzde Yaşlı.

36 Bu köy Gökçe'nin tespit ettiği köyler arasında yer almaz. Erdoğan-Özgiray A. *Bodrum Yarımadasının Tarihi Coğrafyası*, 25.

37 Erdoğan-Özgiray A. *Bodrum Yarımadasının Tarihi Coğrafyası*, 21.

38 Braudel, F. (1993). *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, 1, Ankara: İmge Yayınları.

39 Barkan, Ö.L (1953). "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi". *Türkiyat Mecmuası* X, 1-26.

40 "Osmanlı Mali Anketler Çalışması" (1972). Ed. Cook, M.A., *Studies of the Ekonomik History of the Middle East*, London, 163-170; Cook, M. A. (1972). *Population Pressure in Rural Anatolia 1450-1600*, London, 11, 26, 64.

41 İnalçık, H. (2017). "İmparatorluğun Nüfusu ve Nüfus Hareketleri", *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I, 1300-1600*, Çev. Berktaş, H., İstanbul: İş Bankası Yayınları, 70,71.

1563	1590		9	154	688	725	1	13	5.046
1583	1435		8	116	608	676		25	4.461

Özellikle Orta Anadolu'yu merkeze alan çalışmalar bölgede XVI. yüzyıl sonlarına kadar nüfus artışının sürdüğünü ortaya koymaktadır.⁴² Ancak bu durumu Sıravolos kazası için çok açık değildir. Nitekim 1563'ten 1583 yılına devam eden süreçte kazadaki nüfus artışının devam etmediği aksine gözle görülür bir azalmanın ortaya çıktığı görülmektedir. Diğer taraftan yukarıda da belirtildiği üzere 1563 yılı tahririnde köy sayısında bir değişim olmamasına rağmen kayıtlı nüfus/hane sayısında 1517 tahririne göre bir artış meydana geldiği anlaşılmaktadır. 1583 yılı tahririnde ise iskân mahalleri sayısının neredeyse iki katı oranında (24) artmasına rağmen nüfusta gözle görülür bir artışın olmaması oldukça düşündürücüdür. Bir diğer çelişki ise nüfustaki azalmaya rağmen vergi miktarında artışın yaşanmış olmasıdır. 1583 yılı tahririnde sıkça rastlanan “der-karye-i” şeklinde ifade edilmiş ve ana, merkezî ve kadim bir köy(ler)den ayrılmış olması muhtemel yeni iskân birimlerinin tüm bu çıkmazların nedeni olup olmadığı hususunda kesin bir hükme varmak güçtür.⁴³ Benzer bir durum kazadaki piyadegân kayıtlarında ortaya çıkmaktadır. Kazanın piyadegân kayıtlarının yer aldığı Beksimed, Büskebi, Yassıbağ, Karaova ve Sandıma köylerinin çiftlik ve yamak sayıları ile sahip oldukları arazi miktarları esas alındığında 1565 yılında 48 olan çiftlik sayısının 1578 yılında 51'e yükseldiği ancak yaya-yamak sayısının aksine azaldığı görülmektedir. Bu azalışın en önemli nedenlerinden biri, kazanın belirtilen köylerindeki bazı çiftliklerin mevkuf olarak kaydedilmiş olmasıdır. XVI. yüzyılın sonlarına doğru imparatorluk genelinde mevkûf türü arazilerin toplam ekilebilir toprakların %22'ini oluşturduğu bilinmektedir. Bu araziler mevkûf olarak kaydedilir ve reaya çiftliklerinin dışında tutulurdu. Gelirleri ise mevkûf emînleri tarafından merkez hazinesi için toplanırdı.⁴⁴ Dolayısıyla ilkinde reaya, piyadegân çiftlikleri olarak yazılmış ve nüfusa dahil edilmiş bazı çiftliklerin sonradan mevkuf olarak kaydedilmiş olmasının bu düşüşte etkili olduğu düşünülebilir. Nihayet XVI. yüzyılda Sıravolos kazasında Oturakbarza, Germiyan, Göçer, Kızılca Balıgıcı, Karaca Koyunlu gibi cemaat mensuplarına rastlanıldığı ifade edilebilir.⁴⁵

Tahrir defterleri Sıravolos kazasının özellikle deniz kıyısına göre nispeten içeride hafif yükselti eteklerinde kurulmuş köylerinin XVI. yüzyıl boyunca var olduklarını göstermektedir. XVI. yüzyılda tüm Akdeniz havzasında görüldüğü düşünülen nüfus artışına uygun olarak Sıravolos kazasında da oldukça büyük bir nüfus artışının olduğu anlaşılmaktadır. XVI. yüzyılın ikinci yarısının başındaki bu nüfus artışına bağlı olarak köy sayısında bir artış yaşanmamıştır. Bu durumda var olan köylerin, bölgede bulunan ve iskân için uygun yer arayan nüfusu besleyecek mahiyette oldukları söylenebilir. Yer yer “diğer” şeklinde tabir olunan köyler bu durumun ortaya çıkardığı bir parçalanmayı işaret etmektedir. XVI. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise kazadaki iskân mahalli sayısı yaklaşık olarak iki misli oranında artmıştır. Doğal olarak kazadaki nüfusunda buna bağlı olarak artması beklenirken aksine azaldığı anlaşılmaktadır. XVI. yüzyıl tahrirleri Sıravolos kazasına dair bu tezat ve ikileme adeta perdeyi kapatır. Bu durumun nedeni, sonuçları hakkında hiçbir işaret sunmaz. Dolayısıyla araştırmacı sonraki yüzyıl kaynaklarına bakmak durumundadır.

2. Avarız Kayıtlarında Sıravolos (XVII. Yüzyıl)

Osmanlı İmparatorluğu'nda vergi gelirlerinin hesaplanması için nüfus sayımları yapılmıştır. Bu sayımların sonucunda çeşitli defterler tutulmuştur. Bunlardan en eski ve en önemlisi tahrir defterleridir. Tahrir defterleri, bölgedeki vergiye tabi nüfusun ve arazinin durumunu kaydetmiştir. Tahrir defterleri dışında, XVII. yüzyılda avarız defterleri ve XIX. yüzyılda nüfus ve temettuat defterlerinden de bahsedilmektedir. Avarız defterleri, olağanüstü durumlarda alınan avarız vergisini kaydetmiştir. Bu vergi, XVII. yüzyılda artan devlet harcamalarını karşılamak için düzenli olarak alınmaya başlanmıştır. Avarız vergisi, bir köy, mahalle veya mezraadaki hanelerin birleştirilmesiyle oluşturulan avâ- rız-hâne adlı birimlere dayanmaktadır. Bu birimler, bölgenin ekonomik potansiyeline göre belirlenmiştir. Her birim, köy veya mahalledeki toplam verginin belirli bir payını ödemekle yükümlüdür. 1640 ilâ 1700'lü yıllarda imparatorluk genelinde avâ- rız tahrirlerinin yapıldığı bilinmektedir.⁴⁶ Bu tahrirler sonucu çalışmada da yer yer zikredilecek olan

42 Özel, O. (2013). *Türkiye 1643 Goşa'nın Gözleri*, İstanbul: İletişim Yayınları; Öz, M. (1999). *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara: TTK; Demir, A. (2007). XVI. Yüzyılda Samsun-Ayıntab Hattı Boyunca Yerleşme, Nüfus ve Ekonomik Yapı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.

43 Gökçe, a.g.m., 261.

44 Mehmet Öz, “Tahrir Defterlerine Göre Canik Sancağı'nda Nüfus (1455-1643)”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6, Samsun 1991, 182, 183.

45 Yiğit, a.g.m., 201, 271.

46 Gökçe, T. (2005). “Osmanlı Nüfus ve İskân Tarihi Kaynaklarından “Mufassal-İcmâl” Avâ- rız Defterleri ve 1701-1709 Tarihli Gümülcine Kazâsı Örnekleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XX, (I), 74.

mufassal⁴⁷, icmal⁴⁸ ve mufassal-icmal⁴⁹ türü olarak ifade edilebilecek olan defterler ortaya çıkmıştır. Defterlerinin tarifi ve tanımı ile muhtevasına dair ilk uğraşlar zamanla yerini nüfus ve iskâna dönük çalışmalara bırakmıştır.⁵⁰

Sıravolos kazasının tahrir sonrası dönemine dair bilgi sahibi olabilmek için bölgeye ait yukarıda belirtilen defterlere ihtiyaç vardır. Avarız kayıt, defterleri tahrir kayıtlarının bulunmadığı XVII. yüzyılda nüfus ve iskâna dair önemli bir kaynak mahiyetindedir. Sadece Sıravolos kazası kayıtlarını havi bir avâriz hâne defterine tesadüf edilememiştir. Menteşe livasının icmal, mufassal icmal ve mufassal avâriz hâne defterleri arasında kazaya ait kayıtlar tespit edilmiştir. Bu kapsamda ilk olarak kazanın XVII. yüzyıl ilk yarısında Sıravolos, Karaova ve Bodrum köylerinin her sene Matbah-ı Amireye yüz bin akçe verdikleri anlaşılmaktadır. Söz konusu köyler bu nedenle sekbandan muaf tutulmuşlardır.⁵¹ Sıravolos kazasına ait arşivde icmal veya mufassal icmal olarak tabir olunan pek çok avâriz hâne kaydı bulunmaktadır.⁵² Bunların bir kısmında Sıravolos kazasının avâriz hâne sayısı müstakil, bir kısmında ise Menteşe livası toplamı içerisinde gösterilmiştir.⁵³

İcmal veya mufassal icmal türü defterleri grubunda ilk olarak H.1030/1620-21 yılı avarız defteri ele alınabilir. Menteşe livası avâriz hâne defteri içerisinde yer alan ve Sıravolos kadısı Halil ile tahrir emini Mehmed Efendi mühürlerinin bulunduğu bu defterde Sıravolos kazası ile Karaova ayrı ayrı kaydedilmiştir.⁵⁴

Tablo 3: 1620-21 Yılı Avâriz hâne Defterine Göre Sıravolos Kazası

Sıra	Köy	Hane	Sıra	Köy	Hane
1	Kürece	6	25	Yaka Belan	8
2	Nurderelü/Karaderelü	2	26	Kalpak	3
3	Helvacılar	5	27	Demirciler	13
4	Müskebi maa Perâkende	14	28	Dermin maa Perâkende	14
5	Kuyucak	3,5	29	Sandıma	8
6	Müskebi Deresi	9	30	Orta	4
7	Beksimad Deresi maa Perâkende	13,5	31	Kıran	3,5
8	Avşacıklar	4	32	Gümüş	13
9	Beksimad	17,5	33	Germiş/Kiriş	13
10	Rumözleri	4	34	Perve/Berde	13
11	Karabağ Beleni	9	35	Belügen	4
12	Hurma/Cerme/Harem	10	36	Faralya/Farılya	20
13	Cemaat-ı Perâkende-i Sülükler der-Akçaalan	1	37	Bük	7
14	Parkende-i Ağcalan sakin-i Karabağ	1	38	Akyaka	9
15	Tuzcular	4,5	39	Sülükler	6
16	Ayuncak	5	40	Deveci Gerisi/Kerni	3,5

47 Kadılar ve tahrir memurları marifetiyle belirli bir bölgedeki vergiye esas hane reisi, baba adı, görevi, yıllık vergi miktarının ale'l-esâmî" kaydedildikleri ve bir avâriz-hânesinin kaç gerçek haneden oluştuğuna dair açıklamaların yer aldığı yerine göre buçuk, rub ve sülüs gibi hanelerin de işaret edildiği malî ve onomastik bakımdan oldukça önemli defterlerdir., Gökçe, "Osmanlı Nüfus ve İskân Tarihi Kaynaklarından "Mufassal-İcmâl", 75.

48 Mevkufat Kalemince Mufassal avarız defterlerinden elde edilen defterlerdir. Belli bir bölge veya imparatorluğun genel malî durumunu okuyabilmek maksadıyla hazırlanmıştır. Defterlerde belli bir liva, eyalete bağlı kazaların toplam avarız-haneleri yazılıdır. Yer yer kazaları oluşturan köy ve mahallelerdeki avarız-hane sayılarını da kapsamaktadır., Gökçe, "Osmanlı Nüfus ve İskân Tarihi Kaynaklarından "Mufassal-İcmâl", 79

49 Bu defterlerde avâriz hânesini oluşturan gerçek hane maliklerinin isimleri yer almaz. Bir köy veya mahalledeki avâriz hâne sayısı ve bunu oluşturan nefer sayılarına yer verilir. Ancak bu neferlerin isimleri defterlerde yer almaz. Gökçe, "Osmanlı Nüfus ve İskân Tarihi Kaynaklarından "Mufassal-İcmâl", 79-81.

50 Bu defterler hakkında genel bir değerlendirme için Bz. Özel, O. (2011). "Avarız ve Cizye Defterleri" *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik* Ed. İnalçık, H. – Pamuk, Ş., Ankara: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, 33-50; Özel, O. (1999). "17. Yüzyıl Osmanlı Demografi ve İskan Tarihi İçin Önemli Bir Kaynak: Mufassal Avâriz Defterleri", *XII. Türk Tarih Kongresi, 12-16 Eylül 1994, Bildiriler*, III, 735-743.

51 A.DVNS.MHMd.91/112, 37, H.1056/1646-47.

52 KKd.2670, H.1087/1676-77, vr.26/a-b; KKd.2672, KKd.2620, H.1033, 29,30.

53 D.MKfd.27481, "der-livâ-i Menteşe, kazâ-i Sıravolos, hane: 364,5, neferân:36, kûsûr hane: 4", H.15 Ca.1061.

54 MADd.14699, 22.

17	Karakaya maa Perâkende	8,5	41	Koçan /Koçak	2
18	Mağmûre-i sakin-i Ağcaalan	3,5	42	Gökçeler	2
19	Gökçe Belan	3,5	43	Karabağ	18
20	Akçaalan maa Kızılca	4	44	Cemaat-ı Eğerciyân sakin-i Gezel	8
21	Türkman	4	45	Nefs-i Karaova	6
22	İsa	4	46	Kasak/Basak	4
23	Kızılca	0,5	47	Gökdepe	3
24	Gerci/Köçi	2,5	48	Cemaat-i Bayır	2,5
Yekûn					327

Sıravolos kazasının tahrir sonrası idarî ve nispeten demografik durumuna dair ilk izlerin yer aldığı bu defter ilk olarak Peksimed/Beksimed, Müskebi/Büskebi, Sandıma, Farilya, Rumözleri/evleri, Akyaka, Akçaalan, Karakaya, Karabağ ve Karaova şeklinde XVI. yüzyılda tahrir defterlerinde yer alan köylerin XVII. yüzyılda da kayıtlı olduklarını göstermektedir. Diğer taraftan Küreci, Nurderelü, Hurma/Cerme/Harem, Tuzcular, Ayuncak, Mağmûre, Gökçe Belen, İsa, Yaka Belen, Orta, Kıran, Gümüş, Germiş/Kiriş, Perve/Berde, Belügen, Bük, Sülükler, Deveci Gerisi/Kerni, Koçan, Gökçeler, Kasak/Basak ve Gökdepe köylerinin ise tahrir sonrası dönemde bölgede ortaya çıktıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca kazada Eğerciyân, Sülükçü ve Bayır cemaatleri de yer almaktadırlar. Bu tarihe ait defterde Sıravolos kazasına ait tespiti yapılmış 48 köydeki toplam avâriz hâne sayısı 327'dir. Avâriz hâne sayıları esas alındığında Faralya/Farilya, Karabağ, Peksimed/Beksimed, Müskebi, Beksimed Deresi, Dermin, Gümüş, Germiş/Kiriş, Perve/Berde köylerindeki hane sayısının kazadaki diğer köylere nispetle bir hayli fazla olduğu söylenebilir. Ayrıca Müskebi, Beksimid, Akçaalan, Karakaya ve Dermin köylerinde "maa perâkende" ifadeleri de oldukça önemlidir. Bu ifadenin Celali sonrası dönemde terk-i diyar ederek perâkende olmuş ve daha ziyade dönemin koşulları dahilinde daha güvenli olduklarını düşündükleri iskân birimlerine yönelen reayayı nitelediği düşünülebilir. Nitekim bu köylerden bazıları çalışmanın ilerleyen sayfalarında da görüleceği üzere kebîr ve sagîr olarak ikiye ayrılmışlardır.

Defterin tarihi konusunda kesin bir bilgiye sahip değiliz. Üzerinde herhangi bir tarih yazmamakta ve arşiv fonunda da bu konuda bir açıklama bulunmamaktadır. Bu defterde avâriz hâne sayısı, ilk deftere göre daha azdır. Bunun sebebi, piyade/piyadegân sınıfına ait hanelerin de bu deftere dahil edilmiş olması olabilir. Bazı köylerde, özellikle Müskebi, Kuyucak, Sandıma ve Beksimed'de, hane sayılarında ilk deftere göre artış görüyoruz.

Tablo 4: Tarihi Tespit Edilememiş Bir Deftere Göre Sıravolos Kazası

Sıra	Köy	Hane
1	Karye-i Nefs-i Müskebi maa piyade	14,5
2	Cemaat-i Müskebi Deresi maa piyade	7,5
3	Cemaat-i Sandıma maa piyade	14,5
4	Demirci maa piyade	14,5
5	Cemaat-i Dermil maa piyadegân	12
6	Cemaat-i Gökçe Belan maa piyadegân	4
7	Karye-i Dedeler maa piyâde	9
8	Cemaat-i Kıral/Kıran	5
9	Cemaat-i Eğerciyân	8
10	Karye-i Yaka Belen	4
11	Karye-i Kuyucak	3
12	Karye-i Zeytuncuk maa piyade	4,5
13	Karye-i Perâkende-i Kavaklı ... belan?	1
14	Karye-i Kalbak maa piyade	4
15	Karye-i Avşacıklar maa piyade	4,5
16	Karye-i Helvacılar maa Toyca/Tulica Depe?	4
17	Karye-i Ma'mûr- Akçaalan	3
18	Karye-i Orta	5
19	Karye-i Kızılca Akçaalan	2

20	Karye-i Nefs-i Karabağ	8,5
21	Cemaat-i Perâkende-i Akçaalan	1
22	Karye-i Peksimend maa piyade	10
23	Karye-i Kızılca der-Kaya	7
24	Karye-i Tepecikler	2,5
25	Karye-i Varilya maa piyade	20
26	Karye-i Peksimend Deresi maa piyade	13
27	Karye-i Rum Erleri/Evleri	6
28	Karye-i Karakaya maa piyade	10
29	Karye-i Deveci Kerişçi	1
30	Karye-i Göçer	1,5
31	Karye-i Akyaka	6
32	Karye-i Rum Erleri maa piyade	8
33	Cemaat-i Kıran	4
34	Cemaat-i Perâkende-i Etrim ve piyade ve perâkende-i Kazgıncak der- Akyaka	4,5
35	Karye-i Belek der-Karabağ	5
36	Karye-i Türkman maa piyade	1,5
37	Karye-i Germiş maa piyade	14
38	Karye-i Kürece maa piyade	7,5
39	Karye-i Yahşi maa piyade	7
40	Karye-i Burun Deresi maa piyâde	8,5
41	Karye-i Tebegire/Tirgire maa piyade	3
42	Karye-i Çarkan	3,5
43	Karye-i Gökçe der-Akyaka	1,5
44	Cemaat-i Sülükler	1,5
45	Cemaat-i ifraz-ı Sülükler	1
Yekûn		281

Sıravolos kazası avâriz hâne sayılarına dair bilgileri havi bu defterin esasında aynı zamanda Menteşe livası piyadegân sayısının da tespitini amaç edindiği görülmektedir. Defterin sonunda yer alan özet verilere göre Menteşe livasının 5.333 avâriz hâne ve 604 piyadegân olmak üzere toplam 5.997 hanesi bulunmaktadır. 45 iskân birimiyle Sıravolos kazası bu toplamda 277 piyade/piyadegân ve avâriz hâne sayısına sahiptir. Defterdeki “Karye-i Türkman maa piyade, hane 1,5” şeklindeki bir yazım tarzından dolayı köylerindeki piyade veya avâriz hânelerin sayısının tespiti tam olarak mümkün olamamıştır. Buna rağmen defter kazaya ait köy, cemaat, perâkende ve piyade kayıtlarına dair izleri barındırması bakımından zengin ve oldukça da önemlidir. Nitekim Müskebi, Sandıma, Dermil, Gökçe Belen, Kıral/Kıran, Akçaalan ve Etrim gibi sıralanabilecek olan ve önceki kayıtlarda köy olarak yer alan yerleşim yerlerinin bu defterde cemaat olarak ifade edildiği görülmektedir. Bu tabir, bilindik cemaat anlamının dışında bir idarî birim veya üzerindeki reayaya atfen kullanılmış olmalıdır. Bunun dışında Sülükler ve Eğerciler gibi yörede var oldukları bilinen cemaatlar da kayıtlıdır. Nihayet Müskebi, Müskebi Deresi, Sandıma, Demirci, Dirmil, Gökçe Belen, Dedeler, Zeytuncuk, Kalbak, Avşacıklar, Peksimend, Varilya, Peksimend Deresi, Karakaya, Rum Erleri, Etrim, Türkmen, Germiş, Kürece, Yahşi, Burun Deresi ve Tebegire/Tirgire köylerinin “maa piyade” şeklinde kaydedildikleri anlaşılmaktadır. Böylece bu köylerin avâriz hâne ve piyade kayıtlarını içerdikleri görülmektedir. Son olarak defterdeki kayıtlı hane sayısı her ne kadar 277 olarak yer almaktaysa da bu rakamın hesaplamalarda 281 olarak elde edildiği ifadeedilmelidir.⁵⁵

Sıravolos kazasına ait tetkik edilecek olan bir diğer kaynak ise bu defterden yaklaşık 40 yıllık bir zamandan sonra Molla Ahmed Efendi tarafından hazırlanmış olan defterdir. Defter genel olarak esasında H.1033/1623-1075/1664 yılları arasındaki kayıtları kapsamaktadır. Bu defterin 20 ve 30. sayfalarında Sıravolos kazası kayıtları yer almaktadır. Kazanın köy sayısı 43 olarak tespit edilmiştir. Bu defterde Karaova’ya bağlı köy adları yer almamaktadır. Bu nedenle avâriz hâne sayısında da ilk deftere göre bir düşüş ortaya çıkmıştır. Nitekim ilk defterde 327 olan avâriz hâne sayısı

⁵⁵ “Kaza-i Sıravolos maa piyadegân-ı Menteşe”, D.MKFD.31767, 10,11 ve 31.

1075/1664 yılı defterinde 318 olarak hesaplanmıştır. 1664 yılı defterindeki yer adlarının sıralanışı ve hane sayıları 1620 yılı defterindekiler ile hemen hemen aynıdır. Ancak 1620’de yer almayan Etrim köyü 1664 yılı defterinde kayıtlıdır. Diğer taraftan ilk defterde Karaova kayıtları içerisinde yer alan Bayır cemaati 1664 yılı defterinde bulunmamaktadır.⁵⁶

Menteşe livasına ait özet avâriz hâne kayıtlarının yer aldığı bir diğer defterde Sıravolos kazasının avâriz hâne sayısı 364,5 olarak kaydedilmiştir.⁵⁷

Buraya kadar değinilen defterlerden ziyade Mentеше kazası kayıtlarını oluşturmakla görevlendirilmiş mevkûfat halifesi İbrahim Efendi⁵⁸ ve Kocapaşa-zâde Mustafa Bey tarafından H.1087/1676-77 yılında hazırlanmış olan avâriz hâne defterinin oldukça önemli olduğunu belirtmek gerekmektedir. Defterin başında livaya bağlı kazaların yer aldığı fihrist bulunmaktadır.⁵⁹ Özellikle İbrahim Efendi’nin Aydın ve Mentеше havalisinde pek çok mahalle, kaza, köy ve çiftliğin avâriz hâne kaydını hazırladığı görülmektedir.⁶⁰ Bu defter de onun tutmuş olduğu serilerden biri olmalıdır. Defterin 51/b-53/b varakları arasında Sıravolos kazası köylerinin avâriz hâneleri yer almaktadır.

Tablo 5: 1676-77 Yılı Avâriz hâne Defterine Göre Sıravolos Kazası

Sayfa	Köy	Hane	İmam-Hatib	İmam	Hatib	Müezzin	Amelmânde
51/b	Müskebi	36					
	Müskebi Depesi	15	1				
	Giral/Kiral	9					
	Dedelü maa Turbcular	13			1		
	Rum Evleri	3		1			
	Kürece	18			1		
	Göl	16		1			
	Peksimed Depesi/Deresi	22				1	
52/a	Varilya	54		1	2		
	Peksimed	23			2		
	Avşacıklı	8		1			
	Gökçe Belen	7				1	
	Karabağ Beleni	9		1			
	Ortaköy	6					
	Dirvil	20				1	
	Demürcüler	20			1		1
52/b	Ma'mûre-i Akçaalan	14			1		
	Akçaalan	11					1
	Yahşi Köyü/Gölü	15					
	Alpak	10					
	Karakaya	24				1	
	Sandıma	21				2	
	Geriş/Kiriş	24					

56 KKd.2620, 15. Ca. 1075/4 Aralık 1664.

57 D.MKFd.27481, 3, 15. Ca. 1061/6 Mayıs 1651.

58 KKd.2792, H.1110/1698-99, 17.

59 “Defter-i hânehâ-i Avâriz-ı kazâ-i mezkûrîn der livâ-i Mentеше an-tahrîr-i İbrahim Efendi sene 1087 ve an tahrîr-i Mustafa Bey Koca Paşa-zâde sene 1087”, KKd.2672, 1.

60 MADd.3013, H.1110; KKd.2801, H.1111/1699-1700.

53/a	Kızılca	19				
	Göçer	7				
	Karabağ	29		1		
	Kuyucak	5				
	Bitez nâm-ı diğer Akyaka	8			1	
	Eğerciyân	10				1
	Dem/Depe	20				
	Koçan maa Karaman maa Göğeler	13				
53/b	Helvacılar	3				
	Berova	20			1	
	Yakabeleni	9				
Yekûn	541	1	7	14	3	2

Bu defteri diğerlerinden farklı kılan tarafı, kazanın XVII. yüzyılın son çeyreğindeki sakinlerine dair kısmen ayrıntılı bir bilgi sunmasıdır. Bu defterde, köylerdeki avâriz hâne kayıtlarında sadece hane sahibi ve baba adları yer almakta, başka hiçbir bilgi verilmemektedir. Hatta ilgili köy kayıtlarının sonunda yazılması gereken hane ve nefer sayıları bile eksiktir. Defterin Müskebi Depesi köyüne ait kaydı, bu durumu daha net görmek için Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 6: 1676-77 Yılı Avâriz hâne Defterinin Müskebi Depesi Köyüne Ait Kayıtları

Sıra	Hane/Nefer ve -Baba adı	Sıra	Hane/Nefer ve -Baba adı
1	Mehmed Hüseyin Hatib, İmam	9	Süleyman Ahmed
2	Bayezid İbrahim	10	Biraderes Mahmud
3	Mustafa Hasan	11	Receb Ali
4	Maden Mehmed	12	Hüseyin Ebubekir
5	Biraderes Süleyman	13	Osman Derdi Muslu
6	Abdulkadir Muslu	14	Mahmud Ali
7	Hacı Mustafa Mehmed	15	Mustafa Ahmed
8	Hacı Ali Abdullah		

Bu bölgede yaşayan insanlar hakkında avâriz hâne kaydı sayesinde kısıtlı da olsa bazı bilgiler elde edebiliyoruz. Bu kayıtlarda vergi ödeyen reyanın isimlerinin yanında kullandıkları lakaplar ve onomastik özellikler de dikkat çekiyor. Öncelikle Sıravolos kazasına bağlı köylerdeki hane sahiplerinin Hacı, Kara, Seydi, Helvacı, Kurd, Sarı, Derviş, Bali, Köse ve Deli şeklinde bazı ön ek, ünvan ve belirtmeleri kullandıkları şöyle sıralanabilir. Bu belirtmelerin kaza reyasının çoğunluğu tarafından tercih edildiği görülüyor. Ayrıca Küçük, Sağır, Hasırcı, Tavis, Halife, Saltık, Kızıl, Arab, Kocaman, Köle, Kömürcü, Demirci ve Uzun şeklinde belirtmeler ise nispeten çok daha az olarak kullanılmışlardır.⁶¹

İkinci olarak da defterdeki kayıtlar bağlamında XVII. yüzyılda Sıravolos kazası köylerindeki hane sahiplerinin isimleri onomastik bakımdan tetkik edilebilir. Bu kayıtlar sayesinde, köylerde hangi isimlerin sıkça veya nadiren kullanıldığı belirlenmiştir. Sonuçlara göre, reyanın en çok tercih ettiği isimler sırasıyla 138’inin Mehmed, 127’sinin Ali ve 98’inin de Mustafa isimlerini daha çok tercih ettikleri anlaşılmaktadır. olmuştur. Bu isimleri takip eden diğer yaygın isimler ise Hasan 53, Ahmed 52, Hüseyin 34, İbrahim 42 kişi, Yusuf 36 ve Halil 31 şeklinde sıralanabilir. İlyas, Hamza, Muslu, Şaban, Sefer, Hızır, Musa, Ömer, Osman ve Bayram’da her iki guruba nazaran çok daha az rastlanan isimler olarak değerlendirilebilir. Belirtilen isimler dikkate alındığında XVII. yüzyılda Sıravolos kazası köylerindeki avâriz hâne sahiplerinin Hz. Peygamber başta olmak üzere bazı peygamberler ile Ehl-i Beyt mensubu olanların isimlerini kullandıkları anlaşılmaktadır.⁶²

Ancak köylerde varsa imam, hatip, müezzin ve amalmânde kayıtları belirtilmiştir. Özellikle XVII. yüzyılın ilk yarısına ait kayıtların icmal olmasından dolayı Sıravolos kazası köylerindeki imam, hatip ve müezzinler hakkında bilgiye erişilmemektedir. Fakat yüzyılın ikinci yarısına ait olan mufassal defter sayesinde kazanın imam, hatip ve müezzin bulunan köyleri ile sayıları hakkında fikir sahibi olunmaktadır. Nitekim bu sayede Müskebi, Giral/Kiral,

61 KKd.2672, vr.51/b-54/a.

62 KKd.2672, vr.51/b-53/b.

Ortaköy, Yahşiköy/Gölü, Alpak, Geriş/Kiriş, Kızılca, Göçer, Kuyucak, Koçan, Karaman, Göğeler, Helvacılar ve Yakabeleni köylerinde dinî hüviyete malik bir görevlinin bulunmadığı söylenebilir. Tablo 5’te de görüldüğü üzere kazanın bu köyler dışındaki birimlerinde imam, hatib ve müezzin bulunmaktadır. Genelde imamı olmayan köyde bir hatib bulunmaktadır. Kimi zaman da hatibi bulunmayan köylerde bir imam veya müezzinin olduğu görülmektedir. İstisnai olarak Varilya, Peksimed ve Sandıma köylerinde ise iki hatibin bulunduğu anlaşılmaktadır. Neticede kaza genelinde 1 imam-hatip, 7 imam, 14 hatip ve 3 müezzinin bulunduğu anlaşılmaktadır.

Bu başlık altında ele alacağımız son defter H.1108/1697 yılına aittir. XVII. yüzyılın sonlarına ait olan defter öncükilerden farklı olarak Sıravolos kazası köylerindeki nefer ve bunlardan elde edilmiş avâriz hâne sayılarına dair bilgiler barındırmaktadır. Defterdeki hesaplama göre kaza köylerindeki her üç nefer, gerçek haneden, bir avâriz hâne oluşturulmuştur. Bu şekildeki bir hesaplamada arta kalan 32 neferden 10 avâriz hâne daha elde edilmiş ve kazaya ait toplam avâriz hâne sayısına ilave edilmiştir. Bu nedenle Tablo 7’de yer aldığı üzere kazanın toplam avâriz hâne sayısı 180 ve artan nefer sayısı ise 2’dir.⁶³

Tablo 7: 1697 Avâriz hâne Defterine Göre Sıravolos Kazası

Sıra	Karye	Neferen	Hane	Artan nefer
1	Müskebi	36	12	
2	Müskebi Deresi	15	5	
3	Giral/Kiral	9	3	
4	Dedelü maa Turbcular	13	4	1
5	Rum Evleri	4	1	1
6	Kürece	18	6	
7	Göl	16	5	1
8	Beksimed Deresi	22	7	1
9	Varilya	55	18	1
10	Peksimed	23	7	2
11	Avşacıklar	8	2	2
12	Gökçe Belen	7	2	1
13	Karabağ Beleni	9	3	
14	Ortaköy	3	2	
15	Dirvil	20	6	2
16	Demirciler	20	6	2
17	Ma’ mûre-i Akçaalan	14	4	2
18	Akçaalan	11	3	2
19	Yahşiköy	15	5	
20	Kalalık	10	3	1
21	Karakaya	24	8	
22	Sandıma	21	7	
23	Geriş/Kiriş	24	8	
24	Kızılca	19	6	1
25	Göçer	7	2	1
26	Karabağ	29	9	2
27	Kuyucak	5	1	2
28	Bitez nam-ı diğer Akyaka	8	2	2
29	Eğerciyan	10	3	1
30	Dem/Depe	19	6	1
31	Koçan maa Karaman maa Gökçeler	13	4	1
32	Helvacılar	3	1	

63 “Kaza-i Sıravolos der-liva-i Menteşe”, KKd.2670, H.15 Zilkade 1108/5 Haziran 1697, vr.12/a

33	Burun	20	6	2
34	Yaka Belen	9	3	
Yekûn		539	170	32
		542	180	2

XVII. yüzyılın sonlarına ait bu defter Sıravolos kazası avâriz hâne sayısında önceki defterlere nazaran ciddi bir düşüşün olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı şekilde önceki örneklerde 40'ın üzerinde olan kazanın köy sayısı bu defterde 34'tür. Yine önceki defterleri süsleyen parakende, cemaat ve piyade şeklindeki belirtmeler de bu defterde yer almamaktadır. Buna rağmen Sıravolos kazası köyleriyle ilgili az da olsa kimi derkenarlara rastlanmaktadır. Bunlardan ilki kazadaki 25 hanenin ferman ile menzilhâne olarak belirlendiği ve bundan dolayı vergiden muaf tutulduğuna dairdir. Ayrıca Peksimend Deresi, Karabağ Beleni, Ma'mûre-i Akçaalan, Akçaalan, Karabağ ve Dem/Depe köylerinde 13 Zilkade 1109/23 Mayıs 1698 tarihinde yani tahrirden bir yıl sonra 1 veya 0,5 (yarım) hanelerinin "bâ-fermân-ı âlî" şeklinde ifadelendirilmiş yedi hane bulunmaktadır. Ancak bu ifadenin söz konusu köylerdeki hanelerin muâf olarak mı görüldükleri veya menzilhane anlamında mı kullanıldığı hususu tam olarak anlaşılamamıştır. Defterdeki verilere göre 1697 yılında Sıravolos kazasının 34 köyünde 542 nefer, 180 avâriz hânesi ve arta kalan 2 neferi bulunmaktadır.⁶⁴ XVII. yüzyıldaki avâriz hânelerin Sıravolos kazası hakkında tam olarak ne söylediğinin anlaşılması için yukarıda ifade edilenleri özetleyen bir tablo hazırlanmıştır.

Tablo 8: 1620-97 Yılları Avâriz hâne Defterlerine Göre Sıravolos Kazası

Sıra	Tahrir Yılı	İskan Birimi Sayısı	Avâriz-Hane Sayısı	Nefer Sayısı
1	1030/1620	48	327	981
2	-	45	281	843
3	1061/1651	-	364,5	1.092
4	1075/1664	43	318	954
5	1087/1675	34	541 (180)	1623 (541)
6	1108/1697	34	180	542

Tablo 8'de Sıravolos kazasının tetkik edilen defterlerindeki genel durumu ortaya çıkmaktadır. Tablo, avâriz tahrir yılları, iskân birimleri (köyler), hane sayıları ve tahmini nefer sayılarını kapsamaktadır. Nefer sayıları için tahmini ifadesinin kullanılmasının nedeni H.1108/1697 yılı tahririnden hareketle elde edilmiş olmasıdır. Nitekim bu tarihte her üç neferden bir avâriz hânesinin teşkil edildiği yukarıda da belirtilmiştir. Bu hesap üzerine diğer tüm tahrir yıllarındaki avâriz hâne sayıları üç ile çarpılmış ve tahmini bir sayıya erişilmiştir. Tablo'daki veriler bağlamında Sıravolos kazasındaki köylerin XVII. yüzyıl başlarından sonlarına doğru ¼ oranında azaldığı anlaşılmaktadır. Avâriz hâne sayılarında 1087/1675 yılında oldukça ciddi bir artışın olduğu görülmektedir. Mufassal avâriz hâne defteri örneği olmasında rağmen 1696 yılı tahririnde köylerin icmalleri yazılmamıştır. Bu nedenle defterlerde belirtilen rakamların hane mi yoksa nefer mi oldukları hususu açıkta kalmıştır. Ancak nefer olarak kabul edilmesi durumunda 180 avâriz hânesi gibi bir sonuca erişilecektir. Bu rakam kazanın sonraki nefer sayısı ve avâriz hâne sayısı ile hemen hemen aynıdır. Dolayısıyla 1675 yılı tahririnde Sıravolos kazası köylerinde kayıtlı olanların her birinin nefer, gerçek avâriz hânesi, oldukları söylenebilir. Bu izahın akabinde kazadaki avâriz hâne sayısının yüzyılın başından sonuna doğru azaldığını da ifade etmek gerekmektedir. XVII. yüzyılın ikinci yarısında kazanın avâriz hâne sayısının doruk noktaya eriştiği görülmektedir. Yüzyılın son çeyreğinde ise yaklaşık olarak yarısı oranında azalmıştır. Bu durumun elbette bazı nedenleri olmalıydı. Bazı belgelerde Sıravolos kazasının içerisinde olduğu Menteşe livasının bazı kaza ve köylerinde reayanın artan vergi yükleri nedeniyle "perişan" düşüp "perâkende" olduklarına dair bilgilere rastlanmaktadır. Belge tarihinin Sıravolos kazasının XVII. yüzyıla ait tespit edilen tahrirden bir yıl sonrasında ait olduğunun altını çizmek gerekmektedir.⁶⁵ Söz konusu belgeler XVII. yüzyıl sonlarına doğru artan vergilerin tetiklediği bir darlığın bölgede var olduğunu ortaya koymaktadır. Sıravolos kazası mufassal avâriz defterini hazırladıkları bilinen Kocapaşa-zade Mustafa ve İbrahim Beylerin isimlerinin geçtiği bir belge, dönem dünyasının durumunu tüm açıklığıyla ortaya koymaktadır. Bunlardan ilki söz konusu dönemde Menteşe havalisinde veba illetinin reayayı bir hayli muzdarip ettiği ve telefe yol açabilecek etkinliğe eriştiği yönündedir. Belgenin kaleme alındığı yıldan birkaç yıl evvel bölgede görülmeye başlayan veba salgınının reayayı adeta yok olmanın eşiğine getirdiğinin altı çizilmektedir. Veba illetine

64 KKd.2670, vr.26/b-27/a.

65 İE.MİT.1/45, 16 Şevval 1109/27 Nisan 1698.

ilave olarak ağır vergi yükünün de Menteşe sancağının Mandaca kazasından da yaklaşık otuz köyün hâlî harâbe durumuna düştüğü anlaşılmaktadır. Sıravolos kadısı Veli, bölgedeki reyanın durumundan dolayı özellikle vergi miktarı ve ödenmesi noktasında reayaya kolaylık sağlanması noktasında arzını imparatorluk merkezine iletmiştir. Kadıya göre bunun yapılmaması halinde zaten reayasının büyük bir kısmı perişan ve perâkende olmuş ve “dikili eser binası” kalmamış kazanın durumu çok daha kötü bir noktaya gelecektir. Kadının izahından hareketle ayrıca kazanın kebîr, büyük, olarak nitelendirilebilecek olan köylerinin zaten uzun zamandır diğer sagîr, küçük köylerin vergi yükünü taşıdıkları anlaşılmaktadır. Fakat bu köylerin de artık daha fazla bu durumu idare etmeye ve sürdürmeye takatleri kalmamıştır.⁶⁶

XVII. yüzyıl kayıtları Sıravolos kazası ile tıpkı tahrir benzer bir gizemi sürdürür. Kazadaki iskân mahallerinde ciddi bir değişiklik olmamasına rağmen nüfusunda yer yer azalma ve yükselmeler meydana gelmiştir. Celali isyanlarının yaratmış olduğu bunalım ve artan vergi miktarları bölgede hâlî harâb köyler ile perâkende reyanın görünür-lüğünü arttırmıştır. Ancak Sıravolos kazası özellikle nispeten içeride, denizden uzak, bölgelerdeki Dirmili Búskebi, Akçaalan ve Karaova şeklinde sıralanabilecek olan köylerinin büyük ölçüde yükü sırtlamasıyla XVII. ve XVIII. yüzyıl bunalımlarını geride bırakabilmiştir. Başta bu köyler olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu’nda havanın nispeten durulduğu pek çok idarî, malî ve askerî düzenlemenin sonucu olarak kurulmuş, gelişmiş veya kaybolmuş köylerinin olup olmadığı sorusunun cevabı ise sonraki başlık altında irdelenmiştir.

3- Sıravolos’tan Bodrum’a (XVIII.-XIX. Yüzyıllar)

XVII. yüzyıldan XIX. yüzyıla uzanan zamanda Sıravolos kazasının başta kimi idarî düzenlemeler olmak üzere sık arşiv belgelerinde konu edildiği görülmektedir. Kazaya ait bazı malikane ve mukataa hisseleri nispeten karanlık dönem olarak değerlendirilebilecek olan XVIII. yüzyıla ışık tutmaktadır.⁶⁷ Bu döneme ait timar ruznamçe ve derdest defterleri de oldukça önemli bir kaynak grubunu oluşturmaktadır. Bu defterler sayesinde kaza ve bazı köylerinin bir iskân ve malî birim olarak takibi mümkün olabilmektedir.⁶⁸ XIX. yüzyıla gelindiğinde ise adeta bir belge havuzunun ortaya çıktığı söylenebilir. Bu dönemde XVI. yüzyıldan itibaren kaza ismi olarak bilinen Sıravolos’un yerini Bodrum’a bıraktığı anlaşılmaktadır. Bunda Bodrum Kalesi ve bulunduğu bölgenin kara ve denize olan konumunun vermiş olduğu avantajlar şüphesiz bu değişiklikte büyük bir rol oynamıştır.⁶⁹ H.1299-1304/1881-1886 yıllarını havi bir sicilden de anlaşıldığı üzere 9 mahallesi bulunan Bodrum kazasının Karaabad ve Sıralova isimli iki nahiyesi oluşturulmuştur.⁷⁰ Ayrıca yine pek çoğu XVI. yüzyıldan itibaren takip edilebilen köylerden olan kimi köylerin kebîr ve sagîr şeklinde idarî olarak ikiye ayrıldıkları anlaşılmaktadır. Bu durum söz konusu köylerin XIX. yüzyıl dünyasının ticaret, göç vb. bazı gerekleri dahilinde bölgede artan nüfus için çekim merkezi olduğunu ortaya koymaktadır. Haliyle Müskebi, Akçaalan, Dirmil ve Sandıma ile Gökçebelan köylerinde nüfus kümelenmesi ortaya çıkmıştır. Nüfus artışına bağlı olarak ortaya çıkan bu durum, idarî ve malî iş/işlemlerin yürütülmesinde aksaklık, gecikme ve çelişkilere yol açmıştır. Bu nedenle özellikle kebîr ve sagîr şeklinde ayrılmış köyler ile Sandıma ve Gökçebelan köyleri gibi birbirine oldukça yakın köylerin birleştirilerek iskân ve idarî birimlerin yeniden tesis edilmesi istenmiştir.⁷¹

Tablo 9: XIX. ve XX. Yüzyılda Bodrum Kazası Nüfusu⁷²

Sıra	Köy Adı	I. Dünya Savaşı Öncesi	24.09.1915	3.09.1921
1	Bodrum	4375	4375	3933
2	Çiftlik	780	780	583
3	Çirkan (Konacık)	197	197	177
4	Bitez (Ağaçlı)	267	267	116

66 İE.SH.2/103, 22 Şevval 1110/23 Nisan 1699.

67 “İsravolos nahiyesinin Karaova nam karyesinde ... taraf-ı aherden müdahale icab itmez iken Abdülaziz Ağa nam kimesne bilâ-sened karye-i mezkûru zabta ... bende el-Hacı Mustafa Bey, mutasarrıf-ı malikâne-i mezkûr”, AE.SABH.I.240/16044, 20 Şaban 1196/31 Temmuz 1782.

68 Bu hususta hazırlanmış bir çalışma için Bz. Alandağlı, M. (2023), “Sıravolos Kazasının XVII. ve XVIII. Yüzyıl Dünyasından Bir Kesit”, Bu çalışma, Bidge Yayınlarının 2023 yılının Aralık ayında basılmasını planladığı Yeni Çağ Tarihi isimli kitapta bölüm olarak yer alacaktır.

69 C.DH.128/6382, 17.Ra.1256/16 Ağustos 1840.

70 Kırca, Y. (2000). Bodrum’a Ait 167 Numaralı Şer’iye Sicili Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 14-16.

71 “Bodrum kazası köylerinden Müskebi-i Kebîr ve Müskebi-i Sagîr ve Akçaalan-ı Kebîr ile Akçaalan-ı Sagîr ve Dirmil-i Kebîr ile Dirmil-i Sagîr ve Sandıma ile Gökçebelan”, DH.İD.144/17, 29 Teşrin-i Evvel 1328/11 Kasım 1912.

72 Bu tablo için Bk. Kırça, a.g.t., 14-16.

5	Müskebi-i Kebir (Ortakent)	587	587	538
6	Müskebi-i Sağır	430	430	342
7	Yahşi	162	162	143
8	Gürece/Kürece	222	222	194
9	Yaka	216	216	170
10	Akçaalan-ı Kebir	515	515	547
11	Akçaalan-ı Sağır	406	406	321
12	İslamhaneleri	171	171	151
13	Karabağ	462	462	259
14	Dere	276	276	271
15	Peksimed	145	145	98
16	Karakaya	627	627	453
17	Geriş	254	254	201
18	Sandıma (Yalıkavak)	476	476	367
19	Gökçebelen	117	117	93
20	Dirmil-i Kebir	273	273	232
21	Dirmil-i Sağır	187	187	107
22	Giralbelen (Dağbelen)	298	298	-
23	Farilya (Gündoğan)	458	458	384
24	Türkbükü	266	266	-
25	Göl	127	127	125
26	Bağla ve Kefaluka	270	-	-
27	Mumcular (Karaabad Nahiyesi Merkezi)	343	343	314
28	Cedid	273	273	273
29	Bayır	130	130	-
30	Hatibler	103	103	119
31	Mazı	438	438	263
32	Armutçuk	96	96	68
33	Çömlekci	275	275	243
34	Donbul	124	124	-
35	Tepecik	134	134	122
36	Sağırağıl	72	72	83
37	Gökyer	50	50	63
38	Kemer	152	152	167
39	Saz	351	351	-
40	Pınarbelen	610	610	-
41	Kum Tahtacı	276	276	-
42	Müslîm Kıbtî	36	36	
Toplam		16027	15757	11520

Tablo 9 kazanın I. Dünya Savaşı öncesi ve sırası ile Cumhuriyetin ilk yıllarındaki köyleri, köylerinin nüfusu hakkında bilgileri barındırmaktadır.⁷³ Ayrıca her ne kadar tespiti mümkün olmamışsa da bu köylerin paftası 2 ve 52'den başlayarak 108'e kadar yükselen numaralar dahilinde konumlandırıldığı bir haritanın varlığı anlaşılmaktadır.⁷⁴ Bu harita paftasının 2 olması ve sıra numaralarının ise 52'den başlaması haritanın Menteşe veya Aydın livalarını kapsayan çok daha büyük bir bölge için hazırlanmış olabileceğini akıllara getirmektedir.

⁷³ Soyluer, S. (2006). "XX. Yüzyılın Başlarında Menteşe Sancağı'nın İdari ve Nüfus Yapısı", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi (ÇTAD)*, V, (13), 126-129.

⁷⁴ DH.EUM.KLU.16/88, vr.4/b-8/a.

Tablo 10: Bodrum Kazası Köyleri ve Nüfusu (DH.EUM.KLU.16/88)

Sıra	Karye İsmi	Harita üzerin- deki numrosu	Pafta numrosu	Nahiyesi	Kazası	Müslim	G. Müslim
1	Karabağ	52	2	Bodrum	Bodrum	259	
2	Peksimad	53	2	Bodrum	Bodrum	98	
3	Kayacık	54	2	Bodrum	Bodrum	-	
4	Dere	55	2			271	
5	Akçaalan-ı Sağır	56	2			321	
6	Akçaalan-ı Kebîr	57	2			547	
7	Sandıma	58	2			367	
8	Sülüklü	59	2			-	
9	Bağçe	60	2			166	
10	Gökçebelen	61	2			93	
11	Dirmil-i Sağır	62	2			107	
12	Dirmil-i Kebîr	63	2			232	
13	Yaka	64	2			170	
14	Yahşi	65	2			143	
15	Görüce	66	2			194	
16	İslam Haneleri	67	2			151	
17	Belen	68	2			256	
18	Müskibi-i Sağır	69	2			324	
19	Farilya	70	2			384	
20	Müskibi-i Kebir	71	2			538	
21	Göl/Gül	72	2			125	
22	Bitez	73	2			116	
23	Göl/Gül Bahçeleri	74	2			-	
24	Girecik	75	2			-	
25	Türk Bükü	76	2			-	
26	Çarkan/Çırfan?	77	2			177	
27	Gökburun	78	2			300	
28	Bodrum	79	2			3933	2893
29	Orak Adası	80	2			135	
30	Kızıl Ağaç	81	2			-	
31	Salih Adası	82	2			-	
32	Kapucuk/Tapucuk?	83	2	Güllük	Milas	194	
33	Pınarlı Belen	84	2	Karaabad	Bodrum	-	
34	Gögercinlik	85	2	Güllük	Milas	-	
35	Çiftlik	86	2	Karaabad	Bodrum	583	
36	Meşelik	87	2	Güllük	Milas	-	
37	Karada	88	2	Karaabad	Bodrum	-	
38	Kemer	89	2			167	
39	Üçpınar	90	2	Güllük	Milas	-	
40	Sığirtmaç	91	2	Güllük	Milas	-	

41	Eğerciler	92	2	Güllük	Milas		
42	Tepecik	93	2	Karaabad	Bodrum	122	
43	Sağırağılı	94	2	Karaabad	Bodrum	83	
44	Gökyer	95	2	Karaabad	Bodrum	63	
45	Kemikler	96	2	Güllük	Milas	-	
46	Mumcular	97	2	Karaabad	Bodrum	312	
47	Konak Dere	98	2	Güllük	Milas	253	
48	Cedid	99	2	Karaabad	Bodrum	273	
49	Çömlekcı	100	2	Milas	Milas	243	
50	Hatibler	101	2	Karaabad	Bodrum	119	
51	Eğerdepe	102	2	Milas	Milas	-	
52	Kozyaka	103	2	Milas	Milas	570	
53	Kısırlar	104	2	Milas	Milas	-	
54	İzmircik	105	2	Karaabad	Bodrum	68	
55	Mazı	106	2	Karaabad	Bodrum	263	
56	Demirciler	107	2	Milas	Milas	-	
57	Yukarı Sakı?	108	2	Karaabad	Bodrum	-	
Toplam						12720	2893

Bodrum kazası köylerinin haritadaki pafta ve numaralarını gösteren bu defterin tarihi tam olarak tespit edilememiştir. Ancak arşiv fon bilgilerinde 1339/1923 yılına ait olduğu belirtilmektedir. Kazaya ait bazı köylerin idarî olarak Milas'a, Milas'a bağlı bazı köylerin ise Bodrum'a bağlı oldukları görülmektedir. Aynı dönemlerde hazırlanmış ancak Bodrum merkez ve Karaabad nahiyelerinin ayrıldığı ve bunlara bağlı köylerin oluşturulduğu bir başka defter bulunmaktadır. Bu defterde Karaabad nahiyesinin merkez köyü Mumcular olarak yer almaktadır. Devamında Çiftlik, Pınar Belan, Saz, Cedid, Bayır, Çifteler, Çömlekcı, Tepecik, Sağırağılı, Gökyer, Kemer, Armutcuk, Müslim Kıbtı, Tahtacı ve Tmbul köyleri Karaabad nahiyesine bağlı olarak görülmektedir. Çırfan, Bitez, Müskibi-i Sagır ve Kebır, Yahşi, Kürece, Yaka, Akçaalan-ı Sagır ve Kebır, Rum Haneleri, Karabağ, Dere, Peksimed, Karakaya, Geriş, Hadım, Gökçe Belan, Dirmil-i Sagır, Kiral Yalak, Farilya, Rum Kömü ve Göl isimler köyler ise Bodrum nahiyesine bağlıdır.⁷⁵

Kazanın idarî durumu hakkındaki bu tür belgenin yanı sıra Bodrum mahpushanesi, kimi adlî ve suç vakaları, asayiş ve malî yapıya dair çokça belgeye de rastlanmaktadır. Bunlar arasında ele alınan konu ile bağlantılı olan cemaatleri havi bazı örnekler de vardır. Bu husustaki bir belge esasında Bodrum Kalesi köprü ve topların kundaklarının tamiri ile temizliği başta olmak üzere diğer kimi işlerinin yürütülmesi için görevlendirilen reayaya dair bilgiler barındırmaktadır. Belgeden anlaşıldığı üzere bu işler için yirmi nefer görevlendirilmiştir. Ancak bir zaman sonra bu görevlilerden sekizi ölmüştür. Haliyle yerlerine yenilerinin atanması gerekmektedir. Yeni atamaların bölgede var olan Eğerciyan ve Kışla Dağlı Cemaatleri mensuplarından seçilerek yapıldığı görülmektedir. Eğerciyân cemaatinin XVII. yüzyıldan beri bölgedeki varlığı bilinmektedir. Bu durumda bu cemaatin yaklaşık iki asırlık bir dönemde havalide bulunduğu söylenebilir. Ayrıca XVII. yüzyıl kayıtlarında bulunmayan Kışla Dağlı Cemaati⁷⁶ ile Saz karyesindeki Tahtacı Aşireti büyük olasılıkla avarız kayıtlarından sonra XVIII. yüzyılda yöreye gelmiş olmalıdır.⁷⁷ Bu aşiretler Toros Dağlarında konar göçer yaşamakta olan Yanyaturlı, Şekipli, Cıvcıvli, Çaylak, Enseli ve Sülüklü Türkmenlerine mensup olmalıdırlar.⁷⁸ Ayrıca XVIII. ve XIX. yüzyıllarda kaza genelinde yaygınlaşmaya başlayan bazı vakıf eserleri vesilesiyle kaynak çeşitliliğinin de oluştuğunun altını çizmek gerekmektedir. Bu vesileyle kazanın Tepecik, Debacık, Yeniköy, Eskiçeşme, Türkkuyusu, Çömlekcı, Bitez ve Çirkan şeklinde sıralanabilecek olan ve vakıf cami ya da mes-

75 DH.EUM.KLU.16/97, 8-9.

76 "emr-i şerif lede-usul Ekerciyân Cemaatinden Mehmed veler-i Hacı Mustafa ve Hacı Mustafa veled-i Süleyman ve Fatih veled-i Hasan ve İsmail veled-i Ahmed ve Hüseyin veled-i İsmail ve Halil veled-i Halil ve İsmail veled-i Halil ve Osman veled-i Mehmed ve Mehmed veler-i Mustafa ve Mahmud veled-i Ali ve Ali veled-i Hacı Ahmed ve Kışla Dağlı Cemaatinden Mehmed veled-i Hacı Yusuf ve Mustafa veled-i Mehmed ve Mehmed veled-i Halil ve Hüseyin veled-i Halil ve Mustafa veled-i Süleyman ve Süleyman veled-i Hüseyin ve Mehmed veled-i İbrahim nam kimesneler el-yevm kale-i mezkure hıdmetında istihdam olunmakta oldukları neferat-ı mezkurenin isimleri kalemine kayd olunarak isimleri bir kıta berat-ı şerif ita niyazında oldukları kale-i mezkur dizdarı Mustafa Ağa kulları arzında ve kadısı ilamından..", C.AS.610/25721, 23 C. 1224/14 Ağustos 1809.

77 Kırcı, a.g.t., 402

78 Baykara, A. (2010). *XIX. Yüzyılda Bodrum Kazası'nın Sosyal ve İktisadi Hayatı*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 148.

cidini bulanan köy, mahallelerin takibi de bu nedenle çok daha kolay bir hal almaktadır.⁷⁹

Menteşe Sancağının Milas, Sıravus, Bodrum, Karaabad, Datya, Taraca, Mekri ve Köyceğiz kazalarının Rodos adasına yakın olmasının malî, idarî ve sosyo-kültürel bazı sorunlara yol açtığı anlaşılmaktadır. Bunlardan biri, Cezayir-i Bahr-i Sefid vilayetine bağlı Mis ve Kaşut adalarındaki ahalinin Anadolu yakasına özellikle de Bodrum havalisine geçerek burada miriye, devlete, ait ormanları kesmeleridir. Belgeden bu kesiminin adeta bir ağaç kıyımı mahiyetinde olduğu ve bu şekilde taşınan kereste ile sayısı yüzü geçen geminin inşa edilerek satıldığı belirtilmektedir.⁸⁰ Bu tür sorunları ortadan kaldırılması için Bodrum'un Cezayir-i Bahr-i Sefid vilayetine bağlanması gibi bazı idarî değişikliklerin yapılması düşünülmüştür. Ancak bu tür bir değişikliğin Aydın vilayetindeki idarî yapıyı derinden etkileyeceği, güvenlik problemleri ortaya çıkaracağı ve özellikle bazı birimlerin mutasarrıflık mahiyetine dönüşeceği yönündeki ikazlar nedeniyle bu düşünceden vazgeçilmiştir.⁸¹

Son olarak kazanın demografik ve malî yapısına dair nüfus ve temettuat defterlerine bakılabilir. Çalışmanın başından beri rakamsal verilere dayalı nüfus ve iktisadî vaziyeti öncüleyen bir yaklaşımdan uzak durulmuştur. Bunun yerine kazadaki iskân mahallerinin nispeten takibi amaç edinilmiştir. Daha ziyade gerektiğinde nüfus ve iktisadî yapıya ait bilgiler tablolar vesilesiyle ortaya konmaya çalışılmıştır.

Tetkik edilen nüfus defterleri⁸² esas alındığında Bodrum kazasının XVI. yüzyılda var olduğu bilinen Akçaalan, Müskebi, Sandıma, Karakaya, Rum Evleri, Beksimed, Karabağ, Farilya, Belen ve Yahşi şeklindeki köylerinin XIX. yüzyılda da aynı isimle imparatorluk kayıtlarında yer aldıkları söylenebilir. Bu köylerin birçoğu bölgede bulunan Çalpaz ve Kara Dağ yükseltilerinin denize doğru azalan hafif engebeli arazide kurulmuşlardır. Yarımada'nın güneyindeki Akçaalan ve Müskebi ile kuzeyindeki Sandıma örneklerinde olduğu gibi bazen bir düzlüğün iki yüzünü görece şekilde kebir ve sagir olarak ikiye ayrılmıştır. Bu iki yerleşmedeki değişimin en önemli nedeni denize göre konumları olmalıdır. Nitekim ikisine göre nispeten içerde olan Farilya, Yaka ve Beksimed köylerinde aynı durum görülmemiştir. O halde XVI. yüzyıl ve belki de çok öncesinde bölgenin iskân olunabilir özelliklere sahip köyleri, Celâli İsyancıları sonrası dönemde de etrafta dolaşan perâkende, göçer nüfusun yerleşim için öncelikli tercih mekanları olmuşlardır. XIX. yüzyılda gelişen iktisadî dinamiklerin de ilavesiyle bu köyler çanak olarak tabir olunur yükselti eteklerine taşarak ikiye bölünmüşlerdir. Diğer taraftan XVI. yüzyıl kayıtlarında olmayıp XVII. yüzyılda kurulmuş olabileceği düşünülen Dirmil için de aynı durum geçerlidir.⁸³

Tablo 11: Nüfus Defterlerinde Bodrum Mahalle ve Köyleri

Sıra	Defter	Sayfa	Mahalle	Köy	Nefer
1	NFSd.3126	1-16	Çarşu		113
2		17	Türkkuyusu		125
3		33	Kelarık		67
4		43	Eskiçeşme		156
5		61	Tepeçik		121
6		77	Yeniköy		79
7		89	Çırfan		67
8		99	Ahurca/Amurca		176
9		119	Kiliselik		65
10		127	Kal'a-i Bodrum		154
11		147	Reâya der-mütemekkin-i Bodrum		259

79 Baykara, *a.g.t.*, 119-130.

80 İ.MVL.423/18559, 21 Rebiyyül-Evvel 1236/27 Aralık 1820.

81 A.MKT.MHM.407/46, 16 Nisan 1284/28 Nisan 1868.

82 Bu defterler serisini merkeze alan çalışmalar her geçen gün artmaktadır. Akbal, F. (1951). "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat ve Nüfus", *Belleten*, XV, (60), Ankara: TTK, 617-628; Güneş, M. (2014). "Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili", *Akademik Bakış*, 8, (15), 221-240; Karal, E. Z. *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları.

83 HRTh.2333/2.

12	NFSd.3167	2-15	Akçaalan-ı Kebir	161	
13		21	Akçaalan-ı Sagir	98	
14		35	Rum Evleri	16	
15		39	Müskebi	150	
16		57	Dere Müskebi	71	
17		67	Bitaz	6	
18		69	Yahşi	22	
19		73	Sandıma	121	
20		87	Karakaya	142	
21		105	Gökçebelen	24	
22		109	Dere	63	
23		117	Beksimand	25	
24		121	Küreçe	32	
25		125	Dirmil-i Sagir	31	
26		131	Dirmil-i Kebir	42	
27		137	Beylan	121	
28		153	Karbağ	81	
29		165	Yaka	42	
30		171	Farilya	95	
31		175	Kariş	59	
32		NFSd.3142	1-11	Saz	107
33			15	Mumcular	71
34			25	Gökyer	20
35			29	Cedid	69
36			37	Bayır	53
37			45	Tepecik	24
38			49	Kemer	42
39			55	Sağırağıl	35
40			61	Çömlekçi	50
41			67	Mazı	183
42			89	Taife-i Kıbtıyân	65
43	NFSd.3143	2	nefs-i Karaabad nâm-ı diğer Gökyer	21	
44	NFSd.3168	2	nefs-i Kasaba-i kaza-i Sıravolos nâm-ı diğer Belan	73	

Nüfus defterleri bölgedeki idari birimlerin isimleri ve değişimleri hakkında bazı bilgiler barındırmaktadır. Tablo 11’de görüldüğü üzere Karaabad “nefs-i Karaabad nâm-ı diğer Gökyer” ve Sıravolos ise “nefs-i Kasaba-i kaza-i Sıravolos nâm-ı diğer Belan” şeklinde ifade edilmiştir. Bu durumda XVI. yüzyılda kaza ve köy adı olarak beliren Sıravolos’un, köy adı olma vasfını XIX. yüzyılda tekrar kazandığı günümüz Belen kasabasının bulunduğu yer olabileceği belirtilebilir.

Temettuat kayıtlarında⁸⁴ Bodrum kazasının 9 mahalle ve 29 köyü bulunmaktadır. Bu köylerin Bodrum ve Karaabad nahiyelerine bağlı oldukları görülmektedir. Bu kayıtlardan elde edilen kazanın iktisadî resmi büyük ölçüde nüfus kayıtlarında elde edilmiş olan ile uyusmaktadır.⁸⁵ Nitekim Tablo 12’de de görüleceği üzere kazanın vergiye esas hane

84 Kütükoğlu, M. S. (1995). “Osmanlı Sosyal ve İktisadî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”. *Belleten*, 59, (225), Ankara: TTK, 395-412; Efe, A. (2016). “II. Mahmut’un Mal-Mülk Sayımı: Evreşe Örneği”, *Belleten*, 80 (288), Ankara: TTK, 483-506; Efe, A. (2016). “1845 Temettuat Sayım Sonuçları Ne Oldu?”, *History Studies*, 8, (1), 19-35.

85 Baykara, a.g.t., 146-148. Tablo’daki köy adları ile hane sayıları bu tezdekiler ile yer yer uyusmamaktadır. Defterde yazılı olan köy ve mahalle adları değiştirilmeden yazılmış ve hane sayıları olarak da en son hanenin üzerindeki hane veya sıra numarası altında yer alan ve varsa devamındaki haneler de ilave edilerek hesaplanmıştır.

sayısı fazla olan köyleri tarımsal ve zirai üretim ile hayvan yetiştiriciliği ve başta deniz ticaretine dayalı alışverişin akışkan olduğu köyle köklü olarak tabir olunabilecek olan köyledir.

Tablo 12: Temettuat Defterlerinde Bodrum mahalle ve köyleri

Sıra	Defter	Sayfa	Mahalle	Köy	Hane
1	ML.VRD.TMTd.1631	2-27	Umurca		79
2	ML.VRD.TMTd.1633	2- 13	Kilerlik		39
3	ML.VRD.TMTd.1633	1-22	Rum		150
4	ML.VRD.TMTd.1632	2-19	Çarşı		67
5	ML.VRD.TMTd.2804	2-17	Tepecik		54
6	ML.VRD.TMTd.2805	2-14	Yeniköy		52
7	ML.VRD.TMTd.2806	2-17	Türkkuyu		55
8	ML.VRD.TMTd.2807	2-17	Eskiçeşme		56
9	ML.VRD.TMTd.2803	2-12	Kilise		31
10	ML.VRD.TMTd.2472	2-21		Bitez	119
11	ML.VRD.TMTd.2475	2-17		Karakaya	73
12	ML.VRD.TMTd.2482	2-13		Akçaalan-ı Sagir	50
13	ML.VRD.TMTd.2477	2-9		Kiriş	27
14	ML.VRD.TMTd.2478	2-7		Peksimet	27
15	ML.VRD.TMTd.2479	2-14		Belan	49
16	ML.VRD.TMTd.2480	2-6		Gökçebelen	13
17	ML.VRD.TMTd.2481	2-5		Yahşi	10
18	ML.VRD.TMTd.2483	2-9		Rum Evleri	23
19	ML.VRD.TMTd.2484	2-10		Küreçe	30
20	ML.VRD.TMTd.2485	2-8		Yaka	26
21	ML.VRD.TMTd.2486	2-9		Gökburun	32
22	ML.VRD.TMTd.2487	2-10		Dere	38
23	ML.VRD.TMTd.2488	2-6		Sandıma	13
24	ML.VRD.TMTd.2489	2-15		Karabağ	45
25	ML.VRD.TMTd.2490	2-6		Göl	18
26	ML.VRD.TMTd.2491	2-33		Müskebi	118
27	ML.VRD.TMTd.2492	2-14		Dirmil	53
28	ML.VRD.TMTd.16201	2-10		Farilya	48
29	ML.VRD.TMTd.2109	2-7		Hatibler	12
30	ML.VRD.TMTd.2110	2-10		Çömlekçi	24
31	ML.VRD.TMTd.2111	2-11		Mumcular	30
32	ML.VRD.TMTd.2112	2-7		Kemer	17
33	ML.VRD.TMTd.2113	2-7		Bayır	11
34	ML.VRD.TMTd.2114	2-19		Saz	59
35	ML.VRD.TMTd.2115	2-15		Mazı	50
36	ML.VRD.TMTd.2118	2-7		Mazı	49
37	ML.VRD.TMTd.2116	2-10		Tepecik	17
38	ML.VRD.TMTd.2117	2-6		Gökyer	8
39	ML.VRD.TMTd.2476	2-19		Akçaalan-ı Kebir	83

Kazanın Rum mahallesi ile Bitez köyündeki vergiye esas hane sayısının diğer mahalle ve köylere nispetle oldukça

yüksek oldukları görülmektedir. Her iki birimdeki yoğunluk nispeten XIX. yüzyılda artan ticarî faaliyetler ve sonuçlarıyla açıklanabilir. Nitekim Rum mahallesi reayasının çok azının tarla, bahçe ve arazi ile hayvanı bulunmaktadır. Kayıtlı reyanın genellikle “bir senede tahminî temettuatı” şeklinde vergi miktarının belirtildiği görülmektedir. Mahalle reyası daha ziyade değirmenci, fırıncı, balıkçı, terzi, marangoz, debbağ, demirci, kaynakçı ve bahçevan olarak belirtilmiştir. Dolayısıyla mahalledeki gayrimüslimlerin tarımsal ve hayvansal uğraşlardan çok para döngüsüne dayalı yardımcı ve tamamlayıcı hizmetler olarak görülebilecek işlerle uğraştıkları görülmektedir. Bu durum mahallenin bir çekim merkezi olmasına ve gayrimüslim reyanın kümelenmesine yol açmış olabilir. Ayrıca artan üretim faaliyetleri ile arz-talep dengesinin ortaya çıkardığı ticarî faaliyetler Karaova nahiyesinin Kuşma Dağı etkelerinde Cedid, Gavur dağının kuzeyinde denize doğru azalan yükseltilerinde Gökyer, Sağırağıl ve Tepecik ve Kemer gibi köylerin değişimi ile gelişimine kapı aralamıştır.⁸⁶

Bitez köyü ise temettuat kayıtlarında Rum mahallesinin aksine mezru tarla, bağ, bahçe ve büyük, küçükbaş hayvan çeşitleri ile özellikle incir bahçelerinin yoğun olduğu bir görünüm sergilemektedir. Çırkan/Çırfan ile Müskebi köyü arasındaki hafif yükseltiye konumlanmış Bitez köyü iki önemli koya hakimdir.⁸⁷ Bu durum köyün tarımsal ve hayvansal üretime uygun yapısı ile denize yakın ve hâkim arazi yapısı nedeniyle iskâna açık ve uygun olduğu söylenebilir. Bu şartların köydeki vergiye esas hane sayısını arttırdığı öngörülebilir.

Bodrum kazasının özellikle XIX. yüzyıl dünyasına ait yukarıdaki izahı temellendiren kaynaklar nüfus ve temettuat defterleridir. Çıkarımların tamamına yakını büyük ölçüde bu defterlere dayalıdır. Ancak bu defterlerinde kendi içlerinde kimi çelişkiler barındırdıkları aşikardır. Bu nedenle bir nüfus hanesi ile temettuat hanesinin ne olduğu tam olarak çözümlenmiş değildir.⁸⁸ İmparatorluğun askerî ve malî öncelikli politikalarının sonucu olarak oluşturulmuş bu defterler asla sahip oldukları bölgelerin dönem gerçeklerini tam olarak yansıtamazlar. Bu nedenle elden geldiğince sağlıklı veriler ortaya çıkarmak gerekmektedir. Ancak yukarıda yapmaya çalışıldığı üzere bir fikir edinilmesi, yaklaşım sergilenmesine vesile olur.

Sonuç

Bu çalışma, Sıravolos kazasının tarihsel demografik gelişimini XVI-XIX. yüzyıllar arasında kaynaklardan elde edilen verilerle incelemeyi amaçlamaktadır. Bu veriler, kazanın tahrir, avâız, nüfus ve temettuat defterlerinden alınmıştır. Bu defterlerin Sıravolos kazasına ait bölümleri kronolojik olarak tarihlendirilmiş ve karşılaştırmalı bir analiz yapılmıştır. Bu analiz sonucunda, kazanın yerleşim düzeni, nüfus yapısı ve sosyo-ekonomik durumu hakkında çeşitli sonuçlar, benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sıravolos kazasının XVI. yüzyıl tahrir defterleri, yarımada'nın kıyı şeridi ile iç kesimlerinde farklı bir yerleşim düzeninin var olduğunu göstermektedir. Müskebi, Akçaalan, Beksimed, Sandıma ve Varilya gibi köklü iskân birimleri yüzyıl boyunca kayıtlarda yer almıştır. Kazada sadece iki mezra kaydedilmiştir. Bu durum, bölgede nüfus baskısının pek olmadığı şeklinde de yorumlanabilir. Ancak yüzyılın ikinci yarısında kazadaki nüfusun gözle görülür şekilde arttığı anlaşılmaktadır. Buna rağmen iskân birimlerinin sayısı değişmemiştir. Bu da kadim iskân birimlerinin artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılayabilecek kapasitede olduğunu göstermektedir. Yüzyılın son çeyreğinde ise ilginç bir durum ortaya çıkmıştır. Kazadaki iskân birimlerinin sayısı ciddi oranda artmış, ancak nüfusu tersine azalmıştır. Bu tezatın sebebi, Akdeniz havzasında XVI. yüzyılda yaşanan nüfus artışının etkisi olabilir. Bu nüfus artışı, yeni iskân birimlerinin kurulmasına yol açmış olabilir. Ancak bu yeni iskân birimlerinde yaşanan olumsuzluklar nedeniyle nüfus azalmış olabilir. Nitekim yeni kurulan köylerdeki nüfusun kadim köylere göre daha az olduğu görülmektedir.

XVII. yüzyılın başından sonuna kadar tespit edilen birkaç avâız hâne kayıt ve defterleri, tahrir sonrası dönemde Sıravolos kazasının iskân ve nüfusuna dair merak edilen bilgileri barındırmaktadır. Avâız hâne sayıları esas alındığında kazanın XVI. yüzyılda nefer sayısı bakımından oldukça canlı olan iskân birimlerinin XVII. yüzyıl boyunca da bu özelliklerini devam ettirdikleri anlaşılmaktadır. Bu durum Celâli hışmının yarımada da keskin bir etki yaratmadığı veya yaratmışsa da kısa sürede toparlandığı şeklinde yorumlanabilir. XVI. yüzyıla göre nispeten iç kesimlerdeki yükseltilere serpiştirilmiş birçok yeni iskân birimi avâız hâne kayıtlarına yansımıştır. Bu yeni birimler her ne kadar büyük ölçüde günümüz Bodrum'unun yerleşim düzeninin ilk yapısını teşkil etseler de kadim iskân birimlerinin etkinliğini kıramamış, önlerine geçememişlerdir. Nitekim bu kadim köylerin bir kısmı “kebîr” ve “sagîr” olarak ikiye ayrılmıştır. Ayrıca tahrir sonrası dönemde yarımada'nın kuzey yükseltilerinde beliren Dirmil için de aynı durum görülmektedir. Kadim köylerinin büyük ve küçük olarak ikiye ayrılması ve iskân birimlerinin genellikle yüksek, engebeli

86 HRTh.2333/2.

87 HRTh.2333/2.

88 Göyünç, N. (1979). “Hane Deyimi Hakkında”, *İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 32, 331-348.

arazilere serpilmiş olması bölgedeki bir Celâli tedirginliğinin işareti olabilir. Bu hususta perâkende olarak ifade edilen terk-i diyar etmiş göçer nüfus da delil olarak görülebilir. Zira yarımada veya havalisinde yaşanan olumsuzluklardan etkilenip kaçan ve nispeten güvenli köylerde kümelenen potansiyel bir nüfus ortaya çıkmıştır. Toros Dağları eteklerinde konargöçer hayatı yaşayan ve Celâli İsyancıları sonrası dönemde imparatorluğun iskân politikasının bağlamında bölgeye gelmiş cemaatler de bu nüfusa ilave edilebilir. O halde avarız kayıtları sayesinde XVII. yüzyıl Sıravolos kazasında kadim iskân birimlerindeki yerleşikler, nispeten dağlık, ormanlık sahalarda sonradan kurulmuş köylerdeki seyrek nüfus ile terk-i diyar etmiş perâkendeler ve etrafta doluşan konargöçerlerin oluşturduğu oldukça dinamik ve karmaşık bir nüfusun bulunduğu belirtilebilir. XVII. yüzyılın ikinci yarısına ait mufassal avâriz hâne defteri her ne kadar kazanın askerî ve malî durumu hakkındaki muhtevayı barındırmasa da köyleri, hane sayılarını ve hane reisleri ile babalarının isimlerine dair bilgileri içermektedir. Bu sayede kaza köylerindeki kayıtlı hane sahiplerinin kullandıkları Öksüz, Kara, Hacı, Çulha, Sarı ve Kaba gibi lakaplar ile isimlerine dair çıkarımlar yapılabilmiştir. Ayrıca imam, hatib ve müezzin kayıtları bağlamında XVII. yüzyılın ikinci yarısında kazadaki köylerin büyük kısmında Sünni inanç esaslarının kabulü ve uygulanması noktasında adımların atıldığı anlaşılmaktadır.

XIX. yüzyıla gelindiğinde bir dizi idarî değişikliğin ön planda olduğu anlaşılmaktadır. Öncelikli olarak Sıravolos ismi yerini Bodrum'a bırakmıştır İlk dönemlerde Sıravolos her ne kadar Karaabad ile birlikte nahiye merkezi ismi olarak kullanılmışsa da zamanla yerini Belen'e bırakmış ve idarî literatürde kaybolmuştur. Bitez örneği dahilinde XIX. yüzyılda önceki dönemlerin aksine deniz kıyısı veya kıyıya açık art bölgesi olan iskân birimlerinin nispeten canlandığı görülmektedir. Bu değişimin temel nedeni artan ticari faaliyetler ve bunun tetiklediği üretim ve tüketim ekonomisi olarak görülebilir. Oluşan döngü merkez ve ona bağlı idarî bir düzeni şart kılmıştır. Haliyle XIX. yüzyılda Bodrum, XVI. -XVII. yüzyıllardan tanıdık iskân birimlerine ilave olarak mahalleleri ve nahiyeleriyle yeni bir idarî yapıya kavuşmuştur. Merkezin ihtiyaçlarına cevap verecek meslek erbablığı ve kırsaldaki tarımsal ve hayvansal iştigale denize kıyı yerleşim birimlerindeki ticarî faaliyetleri öncüleyen uğraşlar eklenmiştir. Yarımada'nın üretim, ihtiyaç ve nakliye döngüsüne bağlı bu durumu işlek ana ve bağlı yan yollar ile buralardaki iskân birimlerinin de kaderini belirlemiştir.

KAYNAKÇA

BOA: T.C. Devlet Arşivleri Başkanlık Osmanlı Arşivi

- A.DVNS.MHMd. (*Divan-ı Hümayun Sicilatı Mühimme Defteri*), 91/112.
A.MKT.MHM. (*Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı*), 407/46.
AE.SABH.I. (*Ali Emiri Sultan I. Abdülhamid*), 240/16044.
C.AS. (*Cevdet Askeriye*), 610/25721.
C.DH. (*Cevdet Dahiliye*), 128/6382.
D.MKFD. (*Mevkûfat Kalemi Defteri*), 27481; 31767.
DH.EUM.KLU. (*Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Kalemi Umumi*), 16/88; 16/97.
DH.İD. (*Dahiliye Nezareti İdare Evrakı*), 144/17.
HRTh. (*Haritalar*), 2333/2.
İ.MVL. (*İrade Meclis-i Vala*), 423/18559.
İE.MİT. (*İbnülemin Tasnifi Muafiyet ve İmtiyazât Belgeleri*), 1/45.
İE.SH. (*İbnülemin Sıhhiye*), 2/103.
KKd. (*Kâmil Kepeci Tasnifi Defterleri*), 2620; 2670; 2672; 2792.
MADd. (*Maliyeden Müdevver Defterler*), 3013; 14699.
ML.VRD.TMTd. (*Maliye Nezareti, Varidat Muhasebesi, Temettuât Kalemi Defterleri*), 1631; 1632; 1633; 2804; 2805; 2806; 2807; 2803; 2472; 2475; 2477; 2478; 2479; 2480; 2481; 2482; 2483; 2484; 2485; 2486; 2487; 2488; 2489; 2490; 2491; 2492; 16201; 2109; 2110; 2111; 2112; 2113; 2114; 2115; 2118; 2116; 2117; 2476.
NFSd. (*Nüfus Defterleri*), 3126; 3142; 3143; 3167; 3168
TTd. (*Tapu Tahrir Defterleri*), 61; 337.

Araştırma İnceleme Eserleri

- Akbal, Fazıla, “1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat ve Nüfus”, *Belleten*, Cilt XV, Sayı 60, 1951, 617-628.
Akdağ, Mustafa, “Celâli İsyancılarından Büyük Kaçgunluk, 1603-1606”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 1964, 1-49.
Alandağlı, Murat, “Sıravolos Kazasının XVII. ve XVIII. Yüzyıl Dünyasından Bir Kesit”, *Yeni Çağ Tarihi*, Bidge Yayınları, Aralık, 2023.
Aysel, Nezihe R., “Bodrum-Ortakent (Müsgebi)’de Geleneksel Ev Tipleri Üzerine Bir İnceleme”, *Tasarım Kuram*, Sayı 13, 2003, 16-26.
Barkan, Ömer Lütfi, “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”. *Türkiyat Mecmuası Sayı X, 1953*, 1-26.
Baykara, Arzu, *XIX. Yüzyılda Bodrum Kazası'nın Sosyal ve İktisadi Hayatı*, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
Baykara, Tuncer, “Bodrum”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.6, Ankara: TDV Yayınları, 1992, 247-249.
Bodrumlu, Avram Galanti, *Bodrum Tarihi*, Sadeleştiren: A. Rasim Özgürel, Bodrum: Bodrum Belediyesi Yayınları, 2022.
Braudel, Fernand, *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, C.I, Ankara: İmge Yayınları, 1993.
Cook, Michael Allan, *Population Pressure in Rural Anatolia 1450-1600*, London: Oxford University Press., 1972.
Çakmak, Şakir, “Strobilos’tan Sıravolos’a: Menteşe Beyliği ve Osmanlı Döneminde Stronilos”, *2. Uluslararası Bodrum Sempozyumu, 9-12 Mayıs 2011, Bildirileri*, (Haz. Özgiray, A. – Erdoğan, M.A.), Bodrum: Bodrum Belediyesi Yayınları, 2011, 153-156.
Darkot, Besim – Tuncel, Metin, *Ege Bölgesi Coğrafyası*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1978.
Demir, Alpaslan, *XVI. Yüzyılda Samsun-Ayıntab Hattı Boyunca Yerleşme, Nüfus ve Ekonomik Yapı*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
Efe, Ayla, “1845 Temettuât Sayım Sonuçları Ne Oldu?”, *History Studies*, Cilt 8, Sayı 1, 2016, 19-35.
Efe, Ayla, (2016). “II. Mahmut’un Mal-Mülk Sayımı: Evreşe Örneği”, *Belleten*, Cilt 80, Sayı 288, 2026, 483-506.
Emecen, Feridun M., “Beylikten Sancağa: Batı Anadolu’da İlk Osmanlı Sancaklarının Kuruluşuna Dair Bazı Mülahazalar”, *Belleten*, Cilt LX, Sayı 217, 1996, 81-91.
Erdoğan, Mehmet Akif- Özgiray Ahmet, *Bodrum Yarımadasının Tarihi Coğrafyası*, Bodrum: Bodrum Belediyesi Yayınları, 2017.
Faroqhi, Suraiya, “Anadolu İskanı ve Terkedilmiş Köyler Sorunu”, *Türkiye’de Toplumsal Bilim Araştırmalarında Yaklaşımlar ve Yöntemler Semineri*, Ankara, 1976, 289-302.
Gökçe, Turan, “Osmanlı Nüfus ve İskân Tarihi Kaynaklarından “Mufassal-İcmâl” Avrız Defterleri ve 1701-1709 Tarihli Gümülcine Kazası Örnekleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt XX, Sayı I, 2005, 72-134.

- Gökçe, Turan, “Müstakil Bir İdari Birim Olarak Bodrum İlçesinin Öncüsü: XVI. Yüzyılda Sıravolos Kazası”, *1522-2007 Osmanlılardan Günümüze Her Yönüyle Bodrum Uluslararası Sempozyum 24-26 Ekim 2007, Bildirileri*, (Haz. Özgiray A. – Erdoğan, M.A.), Bodrum: Bodrum Belediyesi Yayınları, 2008, 239-276.
- Göyünç, Nejat, “Hane Deyimi Hakkında”, *İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Cilt 32, 1979, 331-348.
- Griswold, W.J., “Climatic Change: A Possible Factor in the Social Unrest of Seventeenth Century Anatolia”, *Humanist and Scholar, Essays in Honor of Andreas Tietze*, İstanbul, 1993, 37-57.
- Gülmez, Nurettin, “Bodrum, Muğla ve Çevresinde Asayiş Durumu (1918-1920)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt XVIII, 2018, 341-373.
- Güneş, Mehmet, “Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili”, *Akademik Bakış*, Cilt 8, Sayı 15, 2014, 221-240.
- I. Turgut Reis Türk Denizcilik Tarihi Sempozyumu 27-28 Mayıs 2011, *Bildirileri*, Ankara: Turgutreis Belediyesi Yayınları.
- İlgürel, Mücteba, “Çaka Bey”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 8, İstanbul: TDV Yayınları, 1993, 186-188.
- İnalçık, Halil, “İmparatorluğun Nüfusu ve Nüfus Hareketleri”, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I, 1300-1600*, Çeviran Berktaş, H., İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2017.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, 1997.
- Kırca, Yüksel, *Bodrum'a Ait 167 Numaralı Şer'îye Sicili Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Muğla: Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000.
- Kütükoğlu, Mübahat S., “Osmanlı Sosyal ve İktisâdî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”. *Belleten*, Cilt59, Sayı 225, 1995, 395-412.
- Menekşe Metin, “XIX. Yüzyıl Ortalarında Bodrum Kasabasında Kullanılan Lakaplar (Hane Sahipleri Listesi ile Birlikte)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt X, Sayı 54, 2017, 307-329.
- Mercil, Erdoğan, “Menteşeoğulları” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 29, Ankara: TDV Yayınları, 2004, 152-153;
- Mete, Zekai, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Muğla ve Yöresi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2002.
- Orbay, Kahyan, “Osmanlı Topraklarında Küçük Buzul Çağının Etkileri Hakkında Bazı Notlar”, *Kebikeç*, Cilt 23, 2007, 85-93.
- “Osmanlı Mali Anketler Çalışması” (1972). Editör Cook, M.A., *Studies of the Ekonomik History of the Middle East*, London, 163-170.
- 1522-2007 Osmanlılardan Günümüze Her Yönüyle Bodrum Sempozyumu (24-26 Ekim 2007) Bildirileri, I-II*, (2008). (Haz. Özgiray, A- Erdoğan M. A.), Bodrum: Bodrum Belediyesi Yayınları.
- Öz, Mehmet, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.
- Öz, Mehmet, “Tahrir Defterlerine Göre Canik Sancağı'nda Nüfus (1455-1643)”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6, 1991, 173-205.
- Özel, Oktay, “17. Yüzyıl Osmanlı Demografi ve İskan Tarihi İçin Önemli Bir Kaynak: Mufassal Avâız Defterleri”, *XII. Türk Tarih Kongresi, 12-16 Eylül 1994, Bildiriler*, III, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999, 735-743.
- Özel, Oktay, “Avâız ve Cizye Defterleri” *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik* Ed. İnalçık, H. – Pamuk, Ş., Ankara: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, 2011, 33-50.
- Özel, Oktay, *Türkiye 1643 Goşa'nın Gözleri*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Özel, Oktay, *The Collapse of Rural Order in Ottoman Anatolia, Amasya, 1576-1643*, Leiden, Boston: Brill, 2016.
- Pedasa Antik Kenti*, Bodrum: Bodrum Belediyesi Yayınları, 2017.
- Selen, H. Sadi, “16. ve 17. Yüzyıllarda Anadolu'nun Köy ve Küçük Şehir Hayatı”, *III. Türk Tarih Kongresi, 15-20 Kasım 1943, Bildirileri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1948, 590-598.
- Soyluer, Serdal, “XX. Yüzyılın Başlarında Mentеше Sancağı'nın İdari ve Nüfus Yapısı”, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi (ÇTAD)*, Cilt V, Sayı 13, 2006, 126-129.
- Şahin, Mustafa, “Myndos 2004 Yılı Yüzey Araştırması”, *23. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, I, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006, 171-184.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2004.
- Uluçay, Mustafa Çağatay, *XVII. Yüzyılda Saruhan'da Eşkiyalar ve Halk Hareketleri*, İstanbul: Berksoy Basımevi, 1955.
- Ülküm, Mehmet, *Gümüslük (Karakaya) 1950-1960*, Bodrum: Bodrum Belediyesi Yayınları, 2022.
- White, Sam, *Osmanlı'da İsyân İklimi: Erken Modern Dönemde Celâli İsyânları*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2013.
- Yiğit, Ahmet, “16. Yüzyılda Turgut Reis'in Memleketi İsravalos veya Eserulus'ta Sosyal-Ekonomik Hayat”, *I. Turgut Reis Türk Denizcilik Tarihi Sempozyumu 27-28 Mayıs 2011, Bildirileri*, Ankara: Turgutreis Belediyesi Yayınları, Ankara, 2013, 198-223.
2. Turgut Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Uluslararası Sempozyumu, 1-4 Kasım 2013, *Bildiriler, I-II-III*, Bodrum: Bodrum Belediyesi Yayınları.

İnternet

https://bodrum.bel.tr/basili_kaynaklar.

[https://bolge4.tarimorman.gov.tr/Documents/Muğla%20Muğla%20İli%20Milas%20%20Bodrum%20İlçeleri%20Kıyı%20Şeridi%20Dahilinde%20Akdeniz%20Foku%20\(Monachus%20monachus\)%20Tür%20Koruma%20Eylem%20Planı.pdf](https://bolge4.tarimorman.gov.tr/Documents/Muğla%20Muğla%20İli%20Milas%20%20Bodrum%20İlçeleri%20Kıyı%20Şeridi%20Dahilinde%20Akdeniz%20Foku%20(Monachus%20monachus)%20Tür%20Koruma%20Eylem%20Planı.pdf)

https://dergi.mta.gov.tr/dosyalar/images/mtadergi/makaleler/tr/20150724102125_534_2275ffe9.pdf.

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.

[https://www.academia.edu/\(14771229/Lelegler_Lūlaḫi_İnsanları_ve_Luviler_Leleges_Lūlaḫi_People_and_Luwians\)](https://www.academia.edu/(14771229/Lelegler_Lūlaḫi_İnsanları_ve_Luviler_Leleges_Lūlaḫi_People_and_Luwians))

Ekler

EK I: Aydın Livası Haritasının Bodrum Havalisine ait Kısmı (BOA.2333/2)

EXTENDED ABSTRACT

In the historical literature of our country, studies on the population and settlement of a region generally focus on either the XVIth century or the XIXth century periods. This, of course, is not the result of a coincidence. The important and regular source series tahrir books of the XVIth century and the population and dividend books of the XIXth century constitute the most important reason for this situation. Therefore, a period of two centuries between the XVIth century and the XIXth century has been glossed over with a few paragraphs of explanation. However, these periods also have their own unique aspects and very important resources. For example, in terms of shedding light on the post-tahrir situation of a region, the avâriz notebooks are one of the most important source types of this period. These notebooks fill a large gap in terms of settlement and population and contain clues about the events that took place in a region after the XVIth century.

The situation briefly explained above regarding the population and settlement history of the Ottoman Empire is also similar for the Sıravolos district. The area, which covers a large part of the Bodrum peninsula today, was called Sıravolos by the Ottoman imperial order between the XVIth and XIXth centuries. There are different approaches to the etymological meaning of the word. With its transition to the Ottoman administration, it gained the status of a district/kaza connected to the Menteşe brigade/liva. It is not yet known exactly where the center of the district was in the XVIth century. It has a very old settlement history due to the fact that it has the identity of a peninsula and the land structure is suitable for settlement.

The settlement units of the Sıravolos district such as Müskebi, Beksimed, Varilya, Akçaalan and Sandıma are frequently mentioned in the tahrir records of the XVIth century. The settlement units of the XVIth century, especially these villages, are generally located between the sea and the elevation in the direction of the sea coast. The number of settlement units of the district did not change in the first half of the XVIth century. Although the number of settlement units, villages, has not changed, it is understood that the population on it has increased noticeably. This situation can be seen as a result of the population increase seen in the entire Mediterranean region in the XVIth century in Sıravolos and its territory. By the last quarter of the XVIth century, in contrast to the previous one, the number of settlement units in the region increased by almost half. It is understood that despite this increase, there were not a serious increase in the number of persons/taxpayers. Some villages, which were divided into two by hamlets found in places, reveal that the district had a population density in some areas. Although the reasons for the population density in the mentioned villages are not known exactly, it can be thought that it is the result of some financial and socio-cultural reasons caused by the Jalali revolts, banditry, sukhte/unemployed graduates incidents and endless war expenditures that intensified towards the end of the century.

The records of the XVIIth century Sıravolos district are generally included in the icmal/brief, detailed brief/mufassal-icmal and detailed/mufassal avariz books belonging to the Menteşe brigade/liva. No notebooks belonging to the district itself were accessed. Rather, in the summary, summary avâriz and detailed/mufassal notebooks of the Menteşe brigade/liva, information and sections of the Sıravolos district were found. By examining the documents and information in this manner, the inferences about the XVIIth century world of Sıravolos district can be evaluated under several headings. The first and perhaps important one of these is that it is understood the villages existed in the XVIth century were also administrative units in the following century. This is a sign of the determination to settle in these villages. Some of the villages, such as Müskebi, Sandıma and Akcaalan, are divided into large and small due to their increasing population. The second is the information about the location of the newly established villages in the XVIIth century. As a matter of fact, these villages are largely clustered away from the coast, in areas dominated by high mountain foots/slopes. In contrast to the first period, this change in village positions can be seen as a result of the Jalali rebellions in the region. The third one is the information of small groups of individuals and religious communities in the district. Avariz records reveal the existence of small groups of raia, who are thought to have lived in Sıravolos in the 17th century, fleeing from the turmoil in the late 16th century, and living around as nomads. The small groups of population are usually located in the basin of the ancient villages of the district or villages relatively close to them. In a sense, these three events indicate that after the XVIth century, although not in the center of the Sıravolos district, there were some administrative and financial negativities in the countryside. In a way, this negativity is thought to be a very important factor that determines the settlement and population structure of the Sıravolos district in the XIXth century. Finally, some information about the number of households, the nicknames and names of the household heads, and their religious beliefs were obtained in the detailed/mufassal avariz records of Sıravolos district. It is understood on this occasion that the villages of Sıravolos, where names such as Mehmed, Hüseyin and Ali are frequently seen, adopted Sunni ideology to a large extent in the XVIIth century.

Population and dividend books were arranged with military and financial priorities and are two indispensable source types for the work covering the XIXth century. When both notebook groups are taken as a basis, it is seen that in the XIXth century, Sıravolos left its place to Bodrum as an administrative unit name. Although it continued to exist as a district name for a short time in the first period of the century, it was later completely lost. The trade, money cycle and administrative arrangements that affected the world and imperial administration of the XIXth century naturally shaped the Bodrum territory. In contrast to the XVIIth century, villages with easy access to the sea with settlement units parallel to the coast came to the fore in this period. The sea triggered an effective commercial activity locally with both transportation and products. In addition, the center and sub-districts of Bodrum became increasingly prominent precisely in this period. The habit of capital accumulation and consumption in accordance with the nature of the center is complemented by the structure of the countryside based on production and labor. For this reason, professionals who are generally non-Muslims in the neighborhoods, and fig orchards in the countryside, farmers with a small amount of land and numbered animals took their places in the temettuat registers.